

З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

*Петро Гуцал (Тернопіль),
Олег Бажан (Київ)*

Багрянний відблиск «золотого вересня» (політичні репресії на Тернопільщині у 1939–1941 рр.)

Hutsal P., Bazhan O. The crimson glow of «golden September» (political repressions in Ternopil region during 1939–1941).

The article is dedicated to political repression against the population of Ternopil region after the occupation of Western Ukraine by Red Army and NKVD in 1939–1941. The documents that liquidated political and civil organization in the region were published.

Упродовж двох днів, 17–18 вересня 1939 р., війська Червоної армії зайняли територію сучасної Тернопільської області. У краї, як і у Західній Україні загалом, почалися докорінні перетворення у всіх сферах життя відповідно до засад радянського більшовицького режиму. За короткий час було націоналізовано промислові, торговельні та інші підприємства, ліквідоване приватне й церковне землеволодіння, кооперативні установи закриті або реорганізовані за прикладом радянської кооперації.

Паралельно здійснювалися соціальні заходи щодо трудящих верств, зокрема були запроваджені безоплатна освіта і медичне обслуговування, надавалася матеріальна допомога незаможним та безробітним, створювалися нові робочі місця. Одночасно проходив перерозподіл власності так званих «буржуазних елементів».

Значні зміни відбулися у духовно-культурній сфері. Українська мова офіційно визнавалася мовою викладання у навчальних закладах та спілкування у державних установах. Але поряд із цим насаджувалася більшовицька ідеологія, здійснювалася нещадна боротьба з «українським буржуазним націоналізмом». Практично всі національно-патріотичні товариства й організації були закриті.

Однією зі складових політики більшовицького режиму у Західній Україні після «золотого вересня» стали репресії. Із погляду вищого партійно-державного керівництва СРСР це було важливим і необхідним засобом «радянзації» регіону.

Репресивні акції стосовно населення західноукраїнських земель планувалися ще до 17 вересня 1939 р. Так, 8 вересня 1939 р. нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія видав наказ про «проведення навчальних зборів» підрозділів НКВС СРСР, на виконання якого нарком внутрішніх справ УРСР І. Серов створив 4 оперативно-чекістські групи, що мали йти в авангарді військ. Їх командирам видали підготовлені за агентурними даними списки майже 2000 осіб, яких слід було негайно заарештувати¹.

15 вересня 1939 р. Л. Берія підписав таємну директиву про дії оперативно-чекістських груп. Співробітники НКВС СРСР повинні були, окрім виконання завдань військового і спеціального характеру, «узяти активну участь у підготовці і проведенні тимчасових управлінь народних зборів», причому для «забезпечення посиленого проведення народних зборів налагодити необхідну агентурно-оперативну роботу щодо викриття і репресій контрреволюційних організацій, груп та осіб, які протидіють і зривають організацію нової влади»². У цьому документі немає навіть натяку на звичні для тогочасної радянської пропаганди «дружбу народів» і «пролетарський інтернаціоналізм», жодного слова про співпрацю з певними соціальними групами чи політичними силами. Акцент робився винятково на жорсткі, репресивні заходи щодо місцевого населення.

20 вересня 1939 р. перших полонених із Західної України оперативно-чекістські групи відправили в табір у Путивлі Сумської обл. Приймальні пункти для полонених та інтернованих було створено також неподалік від старого кордону по Збручу — в Олевську,

¹ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 1. Кн. 1. — М., 1995. — С. 70–73.

² *Ільюшин І.І., Пшеников А.М.* Діяльність оперативно-чекістських груп НКВД у західних областях України (вересень–жовтень 1939 р.) // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ.* — 2000. — № 2/4. — С. 424–425.

Шепетівці, Волочиську, Ярмолинцях і Кам'янці-Подільському. За перші десять днів у центральній частині Тернопільщини були затримані і спрямовані під конвоєм лише у Волочиськ щонайменше 8800 осіб³.

Групи НКВС СРСР активно проводили каральні акції⁴. У перші тижні «утвердження» радянської влади у Західній Україні репресії охопили, насамперед, представників колишніх польських органів влади, діячів польських, українських та єврейських політичних партій і громадських організацій, широкі кола інтелігенції, військовослужбовців. Події розвивалися стрімко. Московське керівництво намагалося швидко легітимізувати приєднання західноукраїнських земель до радянської України та СРСР. Відтак 6 жовтня 1939 р. військова рада Українського фронту призначила вибори до Народних зборів Західної України (НЗЗУ) на 22 жовтня і скликання їх у Львові 26 жовтня 1939 р.

Нині достеменно відомо, що ці вибори були організовані і проведені партійно-радянськими органами під суворим контролем НКВС СРСР. Прагнення західних українців до об'єднання з українським народом за Збручем більшовицька влада використала у власних політичних цілях, порушивши принципи демократизму і народно-волевиявлення⁵. Надзвичайно короткий термін підготовки виборів, унеможливлення легальної передвиборчої боротьби різних партій, примус населення голосувати за єдиний безальтернативний список кандидатів у делегати НЗЗУ, який був складений згідно з традиціями радянської системи перетворили вибори на фарс. Новий режим забезпечив «вільне волевиявлення трудящих» щодо утвердження у краї радянської системи, таким чином входження Західної України до Радянського Союзу у складі УРСР було оформлене законодавчо⁶.

В умовах жорстких репресій підрахунок голосів був фальсифікований. Відомо, що у виборах до НЗЗУ взяли участь не 92,8 %

³ *Гльюшин І.І., Пшеников А.М.* Вказ прця. – С. 427, 429.

⁴ Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан та ін.; відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 574.

⁵ *Васюта І.* Політична історія Західної України (1918–1939). – Львів: Каменярь, 2006. – С. 307.

⁶ *Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й., Глубіш М.І.* Входження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939–1945 рр.). – Дрогобич: Добре серце, 1995. – С. 46–47.

мешканців краю з правом голосу, як із легкої руки тодішніх радянських органів донині стверджується у деяких виданнях, а 83 %, тобто майже кожен п'ятий виборець Західної України не голосував⁷.

Чимало делегатів НЗЗУ згодом були репресовані. Так, наприкінці червня 1941 р. органами НКВС був вивезений у Київ, де і пропав безвісти голова цих зборів, академік К. Студинський, уродженець с. Кип'ячка на Тернопільщині. Тоді ж у Львові замордували делегатів НЗЗУ М. Масляка, начальника районного відділу шляхів у Бережанах, і М. Капуша із Золотого Поточу на Бучаччині. 24 червня чекісти заарештували ще одного колишнього делегата — О. Гринька⁸, родом із с. Грибова на Лановеччині.

Безперечно, об'єднання західноукраїнських земель із Великою Україною стало видатною історичною подією для нашого народу. Соціальні заходи радянської влади сприяли завоюванню симпатії трудового населення, інтегрувати його у систему державного ладу СРСР. Однак усі сфери життя громадян відтепер перебували під жорстким контролем партійних і державних структур, передусім органів НКВС СРСР.

Радянська система управління формувалася на західноукраїнських землях оперативно, ще до офіційного створення 4 грудня 1939 р. 6 нових областей. Усі керівні посади в обласних і районних органах влади займали спеціально направлені зі східних та центральних областей радянської України працівники. Вони зазвичай не тільки були комуністами-догматиками, не знали особливостей, традицій Західної України, здебільшого не володіли українською мовою, а й були малоосвіченими. Так, наприклад, 29 квітня 1940 р. Тернопільський обком КП(б)У затвердив на посади перших і других секретарів райкомів партії 27 новоприбулих осіб, з яких 6 мали нижчу освіту, по 10 — незакінчену середню й середню і лише 1 — незакінчену вищу⁹.

Практично весь керівний склад органів НКВС УРСР на західноукраїнських землях, на відміну від партійно-радянського апарату, комплектувався з чекістів, скерованих не з УРСР, а з областей Росії та інших радянських республік. Лише начальник УНКВС

⁷ Сварник І. Маловідомі сторінки з історії «золотого вересня» // Укр. археограф. щорічник: Нова серія. — К., 1992. — Вип. 1. — Т. 4. — С. 414.

⁸ Відбувши 10-річне ув'язнення і 5-річне заслання, О. Б. Гринько у 1956 р. повернувся додому. Нині він — народний артист України.

⁹ Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО), ф. П-1, оп. 1, спр. 8, арк. 94–102.

по Тернопільській області О. Вадіс раніше працював у Кам'янці-Подільському. Значну частину працівників обласного апарату НКВС становили випускники Воронежського, Горьківського, Ленінградського, Саратовського, Смоленського, Рязанського й інших училищ НКВС СРСР¹⁰. Освітній рівень співробітників управління НКВС по Тернопільській області був ще нижчим, ніж партійно-радянських працівників. Жоден із чекістів не мав вищої або незакінченої вищої освіти, переважна більшість із них мала нижчу освіту¹¹. Серед останніх був і головний чекіст області О. Вадіс.

Велику «послугу» радянським каральним органам у розгортанні репресій зробили польські службовці. У 1920–1930-х рр., реєструючи філії українських громадсько-культурних і кооперативних товариств у містах і селах, вони фіксували, чи належать їх члени до УНДО або чи перебувають під впливом ОУН. Повітові старости складала списки колишніх стрільців та офіцерів УГА й Армії УНР, котрі воювали за незалежність України в 1918–1921 рр. Таємна польська поліція складала довідки про членів ОУН та їх діяльність. У судових справах були задокументовані відомості про багатьох українців як націоналістів. Після вступу Червоної армії у Західну Україну майже всі ці матеріали опинилися в руках чекістів і невдовзі були використані для розгортання репресій проти українських патріотів.

Серед кримінальних справ на заарештованих за політичними мотивами громадян у 1939–1941 рр. немає жодної, де б звинувачення не базувалося на належності особи, як правило, недоведеній, до різних українських партій, організацій і товариств. Чекісти розглядали членство в українських патріотичних організаціях як «прояв антирадянщини», а радянські «народні» суди не брали до уваги, що партії, організації і товариства, за винятком ОУН, діяли у колишній Польщі відповідно до чинного законодавства.

Від початку репресії спрямовувалися, передусім, проти інтелігенції, чільних діячів громадсько-політичного і культурно-освітнього життя. Так, були заарештовані і загинули в ув'язненні письменник, адвокат, доктор права Ф. Коковський, викладачі Тернопільської гімназії І. Брикович, П. Дяків, Е. Ковальська, Т. Ко-

¹⁰ Кондратюк С. Встановлення сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні (вересень 1939 – червень 1941 рр.) // 1939 рік в історичній долі України і українців: Матер. міжнар. наук. конф., 23–24 вересня 1999 р. – Львів, 2001. – С. 158.

¹¹ ДАТО, ф. П.-1, оп. 1, спр. 7, арк. 236–239; спр.9, арк. 154–163.

вальський, О. Хома, викладач Бережанської гімназії В. Левицький, викладач Чортківської гімназії М. Кужель, колишній делегат парламенту ЗУНР О. Сіяк, лікарі О. Воронка і П. Синенький, правники К. Білинський, І. Винниченко, С. Воркун, В. Гамаль, М. Гринів, Ю. Дзерович, А. Кардаш, Л. Краснопера, Д. Пігут, Д. Сенник, П. Смаль, М. Староселець, О. Юрчинський та багато інших. Обставини, дата і місце смерті більшості з них досі не встановлені.

Єдиною українською політичною силою, що боролася з радянським режимом у підпіллі, була ОУН. Ще за польських часів вона мала розгалужену конспіративну мережу і досвід нелегальної роботи. Розвиток подій після 17 вересня 1939 р. показав, що прихід у край Червоної армії й утвердження радянської влади виявилися для керівництва ОУН та її груп на місцях неочікуваними, члени національного підпілля не були готовими до військового спротиву і не чинили збройного опору¹². Лише із посиленням репресій більшовицької влади проти українців за національно-патріотичну діяльність та після проведення кількох показових судових процесів над членами ОУН, які завершилися винесенням підсудним суворих вироків, націоналістичне підпілля отримало зростання соціальної бази для нелегальної роботи. Так, у с. Ягольниця Чортківського району в лютому 1941 р. два члени ОУН вчинили збройний опір співробітникам НКВС, які намагалися їх заарештувати, і у перестрілці загинули. У березні цього ж року у бою з чекістами у с. Скородинці був убитий підпільник А. Шевців. 10 квітня у с. Слобідка-Струсівська на Теребовлянщині оунівець М. Прусак із дружиною Стефанією, не бажаючи здаватися, вступили в бій із групою співробітників НКВС. Лише наступного дня чекістам вдалося здолати опір мужнього подружжя¹³.

Члени ОУН не могли тоді організовано й активно протистояти комуністичному режиму. Від початку утвердження радянської влади націоналісти змушені були діяти в глибокому підпіллі, за умов наростаючих репресій. Головне завдання Центральний провід ОУН убачав у збереженні структури на місцях та її відновленні після арештів. Тож нині варто уважно і з урахуванням тогочасних реалій поставитися до повідомлень районних відділів та обласного управління НКВС УРСР про «активну контрреволюційну роботу» ОУН восени 1939 р. — на початку 1940 р.

¹² Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. – С. 573.

¹³ Літопис нескореної України: документи, матеріали, спогади. Кн. 1. – Львів: Просвіта, 1993. – С. 65, 176, 184.

Загалом каральні органи застосували у краї подібні методи викриття «ворогів народу», які практикували в радянській Україні в 1930-х рр. Чекісти свідомо значно перебільшували масштаби і методи «терористичної діяльності» ОУН. Іноді співробітники провокували збройний опір аби отримати підстави для розгортанні масових репресій проти місцевого населення. Мета переслідувалася одна — залякати громадян, унеможливити будь-який спротив радянській владі, знищити українське підпілля.

Лише впродовж одного місяця — від 22 березня до 25 квітня 1940 р. — органи НКВС УРСР затримали й ув'язнили на Тернопільщині 540 «учасників контрреволюційних повстанських організацій, які готували збройне повстання проти радянської влади», причому 242 з них були заарештовані 22–23 березня. Були викриті, як вказував О. Вадіс, «кілька антирадянських формувань серед польської молоді», а також молодіжна організація «із числа учнів українських націоналістів»¹⁴. Для «успішного ведення слідства по ліквідованим антирадянським організаціям» були створені слідчі групи в Бережанах, Кременці, Тернополі і Чорткові, які швидко, не обтяжуючи себе доказовою базою, завершували кримінальні справи і пропонували затриманих розстрілювати або ув'язнювати на тривалі терміни.

Діяльність органів НКВС УРСР щодо викриття членів ОУН набула нового розмаху на Тернопільщині у зв'язку з «процесом 59-ти» у Львові у січні 1941 р. Це була організована каральна акція радянського режиму у Західній Україні з метою знищення націоналістичного підпілля і залякування населення. Серед підсудних на цьому судилищі опинилися й вихідці з Тернопільського краю: Р. Дяків (родом із с. Жеребки Підволочиського р-ну), М. Пакуляк (із с. Іванків Борщівського р-ну), Т. Федечко (із с. Бишки Козівського р-ну), М. Майковська (з Бучача), Н. Безкоровайна (з Тернополя), Д. Клячківський (із Збаража, майбутній перший командувач УПА) та ін. Перших трьох підпільників засудили до розстрілу і невдовзі стратили¹⁵.

18 лютого 1941 р. розпочався судовий процес над членами ОУН у Тернополі. Перед радянським «правосуддям» постала 21 молода

¹⁴ ДАТО, ф. П-1, оп. 1, спр. 3, арк. 83–84.

¹⁵ *Гуцал П.* Репресії комуністичного режиму на Тернопільщині // Реабілітовані історією: Тернопільська область. Кн. 1. – Тернопіль: Збруч, 2009. – С. 38.

людина. На четвертий день було винесено вирок, 10 осіб засуджено до страти¹⁶.

У лютому 1941 р. органи НКВС УРСР заарештували 18 колишніх гімназистів, а тоді учнів старших класів середньої школи в Борщові. Їх підозрювали як учасників нелегальної діяльності ОУН. Усі вони були розстріляні без суду на початку німецько-радянської війни у червні 1941 р.¹⁷

12 червня 1941 р., напередодні закінчення навчального року, знову ж таки як члени ОУН були заарештовані 15 учнів середньої школи (колишньої гімназії) в Теревовлі. Їх також без суду розстріляли наприкінці цього ж місяця у в'язниці м. Тернополя¹⁸.

Упродовж січня–червня 1941 р. подібні каральні акції щодо учнівської молоді органи НКВС УРСР провели практично у кожному районному центрі. Масові арешти студентів відбулися у Кременецькому вчительському інституті.

За неповні півтора року було проведено чотири масові депортації жителів Західної України до Сибіру, Казахстану і на Крайню Північ. Традиційно вважалося, що акції мали на меті унеможливлення антирадянського опору. Мабуть, їх варто оцінювали не лише з цього погляду. Депортації були зумовлені певними політичними цілями лідерів СРСР, намаганням забезпечити виробництво на сибірських і північних просторах дармовою робочою силою, загалом — злочинною сутністю економічної політики тодішнього комуністичного режиму.

Першими насильно були вивезені польські осадники, яких у 1920–1930-х рр. уряд Польщі переселив з їх історичних земель у цей регіон для колонізації та контролю прикордонної смуги. Але до цієї категорії виселених потрапляли українці та євреї. Варто зауважити, що вивезені родини не були винятково польськими, адже у сільській місцевості між представниками української та польської націй типовими були міжнаціональні шлюби.

Виконуючи рішення центральних партійних і радянських органів, 3 лютого 1940 р. Тернопільський обласний комітет КП(б)У схвалив особливу (закриту) постанову «Рішення політбюро ЦК

¹⁶ *Мизак Н.* За тебе, свята Україно! Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Кн. 4. – Чернівці, 2004. – С. 61.

¹⁷ *Мизак Н.* За тебе, свята Україно! Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА. Кн. 1. – Чернівці, 1998. – С. 34.

¹⁸ *Смаліга М., Михайлюк М.* З історії Теревовлянської гімназії (1907–2004). – Теревовля, 2004. – С. 47–48.

ВКП(б) від 19 січня 1940 р. Питання, пов'язані з виселенням осадників»¹⁹. Було затверджено план відповідних дій, який розробили керівні співробітники УНКВС по Тернопільській області О. Вадіс, М. Ілюшин і В. Твердохлібенко.

За даними УНКВС по Тернопільській області, 10–13 лютого 1940 р. було виселено 7000 сімей осадників (31700 осіб). Крім того, вивезено 239 сімей польської «націоналістичної контрреволюції» (703 особи), 349 сімей української «націоналістичної контрреволюції» (1074 особи), 513 сімей офіцерів (1520 осіб), 482 сім'ї «поліції» (1499 осіб), 341 сім'я «агентури розвідки» (1063 особи), 61 сім'я жандармів (189 осіб), 66 сімей чиновників (175 осіб), 37 сімей «фабрикантів і поміщиків» (109 осіб), 15 сімей «тюремників» (42 особи)²⁰. Таким чином, жертвами цієї «масової операції по спеціальному завданню партії та уряду» у Тернопільській області стали 9103 сім'ї (38074 особи).

Наступні дві хвилі депортації були проведені 13 квітня та 30 червня — 1 липня 1940 р. Тоді були вивезені 53820 осіб, без урахування депортованих із колишнього Кременецького повіту Волинського воєводства (їх кількість невідома. — *Авт.*), із них лише 13 квітня з Тернополя — 14679 осіб.

Під час другої хвилі депортації в окрему групу виселенців входили українські громадські, політичні та культурно-освітні діячі, колишні члени КПЗУ. Третя акція здійснювалася з метою вивезення переважно втікачів із Західної та Центральної Польщі. Найбільше серед них було поляків та євреїв, однак були й українці. Із людьми тоді поводилися дуже брутально, їх без попередження затримували і відправляли на залізничні станції під конвоєм, а втікачів розстрілювали. Напередодні цієї депортації, 26 червня 1940 р., Тернопільський обком КП(б)У розглянув питання про роботу обласного апарату НКВС. Репресивні дії чекістів проти мирного населення були схвалені і навіть пропонувалась «посилити викриття ворогів радянської влади»²¹. Четверта масова депортація жителів краю була проведена на підставі спільної постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про виселення ворожого елементу з республік Прибалтики, Західної України та Західної Білорусії, Молдови» від 16 травня 1941 р.²² Багато хто із насильно вивезених не

¹⁹ ДАТО, ф. П.-1, оп. 1, спр. 6, арк. 139–140.

²⁰ Там само, спр. 3, арк. 88.

²¹ Там само спр. 10, арк. 135.

²² Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. — С. 585.

витримали каторжної праці та нелюдських умов проживання і передчасно пішли з життя. Сотні з виселенців згодом були заарештовані та запроторені у виправно-трудові табори.

Масштабним і цинічним злочином було знищення людей без суду відповідно до секретної постанови політбюро ЦК ВКП(б) про розстріл в'язнів у тюрмах і таборах Західної Білорусії та Західної України від 5 березня 1940 р. Згідно з віднайденими даними, тоді на підставі цього рішення в тюрмах двох республік убили 7305 осіб. Крім того, у Старобільському таборі поблизу Харкова стратили 3820 осіб, у таборі в Катинському лісі на Смоленщині — 4421 особу, в Осташківському таборі в Калінінській області — 6311 осіб²³. У кожному з цих таборів були вихідці з Тернопільського краю.

Після тривалих пошуків дослідникам удалося встановити прізвища більше 1000 осіб, котрих розстріляли в результаті «розвантаження тюрем» на західноукраїнських землях²⁴. Насправді страчених у краї було набагато більше. Жоден із розстріляних не становив реальної небезпеки для радянського режиму.

Насильницьким щодо сільських жителів Тернопільщини було намагання радянської влади запровадити колгоспну систему. 13 січня 1940 р. обласний комітет партії розглянув питання про обком неможливих селян та аналогічні комітети у районах, на які поклалися функції щодо створення колгоспів²⁵. Початок цієї роботи супроводжувався активною ідеологічною роботою. Коли ж селяни не хотіли організовувати колективне господарство, місцеві керівники використовували адміністративні методи «впливу», залякування, шантаж. Загроза арешту була звичною і цілком реальною. Не один десяток сімей був насильно вивезений із Тернопільщини за відмову господарів стати колгоспниками.

Траплялися й інші трагедії. Так, не витримавши наруги і погроз через небажання «записатися» до колгоспу, укоротив собі віку селянин с. Коцюбинці на Гусятинщині. Мешканець с. Васильківці цього ж району, змушений «добровільно» написати заяву про вступ у колгосп, у присутності сільських активістів косою розпорів собі живіт²⁶.

²³ Политический архив XX века: Секретные документы из особых папок // Вопросы истории. – 1993. – № 1. – С. 20.

²⁴ Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941. – Львів; Нью-Йорк, 2002. – С. 70–102.

²⁵ ДАТО, ф. П.-1, оп. 1, спр. 6, арк. 23.

²⁶ Західна Україна під більшовиками. ІХ.1939 – VI.1941: Зб. / За ред. М. Рудницької. – Нью-Йорк, 1958. – С. 322.

Робота партійно-радянським органів щодо організації колгоспів, незважаючи на значні зусилля, давала незначні результати. Згідно з офіційними даними, на 15 травня 1940 р. на Тернопільщині було лише 45 колгоспів²⁷.

Напередодні та на початку німецько-радянської війни у червні 1941 р. обласне УНКВС і його районні та міські відділи провели масові арешти невинних людей. Фактично були затримані та ув'язнені майже всі, про кого каральні органи мали хоч якусь «підозрілу» інформацію. Далеко не всі кримінальні справи заарештованих тоді збереглися, тому немає змоги сказати точно, скільки осіб потрапили у цей час у руки чекістів.

Під час відступу радянських військ наприкінці червня — на початку липня 1941 р. співробітники обласного УНКВС без суду стратили тисячі в'язнів. Перед смертю людей жорстоко катували, глумилися над ними. Віднайдені пізніше мертві тіла були понівечені, на них виразно помітні сліди нелюдських тортур і наруги. Так було не лише в основних тюрмах Бережан, Кременця, Тернополя і Чорткова, а й в будівлях усіх районних відділів НКВС, де утримувалися заарештовані.

У в'язниці в Бережанах, зокрема, стратили щонайменше 156 людей²⁸. Насправді їх було більше. Так, у лісі біля с. Гиновичі чекісти розстріляли 12 осіб. У Бучачі вони вбили 148 осіб. Страшною була розправа над затриманими людьми в районному відділі НКВС у Вишнівці²⁹. У Кременці вбито 8 священників і єпископа Симона, а також кілька десятків мирних жителів³⁰. Список страчених у Тернополі становить 644 особи. Із міської тюрми було евакуйовано 1008 в'язнів, але на Урал прибули 903, отож 105 осіб із невідомих нам причин були вбиті чи померли в дорозі і лише кілька з них змогли врятуватися втечею³¹.

У в'язниці у Чорткові перед початком війни перебували 1279 заарештованих. Кілька десятків із них розстріляли, а затриманих за побутові злочини звільнили. На час евакуації 2 липня в

²⁷ ДАТО, ф. П.-1, оп. 1, спр. 8, арк. 69–70.

²⁸ Бережанська земля. Т. 3: Книга пам'яті. – Тернопіль, 2006. – С. 88.

²⁹ Гнатюк І. Стежки-дороги: Спогади. – Дрогобич: Відродження, 1998. – С. 18.

³⁰ Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941 року. – Нью-Йорк: Пролог, 1960. – С. 42.

³¹ Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941. – С. 193–208, 395.

тюрмі було вже 954 осіб. Усі вони пішим етапом під посиленням конвоєм вирушили на Схід. У дорозі, як, наприклад, у Гусятині, заарештовували нових людей і долучали в колону в'язнів. Конвоїри розстрілювали не лише тих, хто робив практично безнадійну спробу втекти, а й тих, хто не міг чи не хотів іти далі. Згідно з офіційними даними, «при спробі повстання чи втечі» були вбиті 123 особи. 20–21 липня 1941 р. 757 в'язнів чортківського етапу були розстріляні в уманській тюрмі. На сьогодні встановлено прізвища 796 знищених радянськими каральними органами людей³².

Із початком німецько-радянської війни 1941–1945 рр. без суду було розстріляно 250 мешканців нинішнього Борщівського району, яких радянська влада затаврувала як «ворогів народу»³³. Ідеться лише про один район, а їх у Тернопільській області на сьогодні налічується сімнадцять. Маховик репресій не обійшов жодного міста, селища, села і хутора на Тернопільщині. Реалізація державної програми науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією. Тернопільська область» дала підстави стверджувати, що немає жодного населеного пункту, жителі якого б не померли у радянському таборі чи на вимушеному поселенні далеко від рідного дому або не були вбиті чекістською кулею.

Неповні 22 місяці впродовж 1939–1941 рр. існував комуністичний режим на західноукраїнських землях. Жертвами організованих ним у регіоні репресій і терору за цей невеликий період став щонайменше кожен десятий житель. Точна кількість репресованих — заарештованих, ув'язнених, вивезених на поселення, страчених згідно з вироком суду і без нього — донині невідома...

* * *

Нижче публікуємо документи з Галузевого державного архіву Служби безпеки України та Державного архіву Тернопільської області про вступ підрозділів Червоної армії, чекістських груп НКВС СРСР на територію Тернопільщини у вересні 1939 р. та масові політичні репресії щодо громадян області. Відібрані документи публікуються згідно з археографічними правилами, мовою оригіналу. Наявні у тексті стилістичні й орфографічні помилки, що не впливають на зміст документа, виправлені без застережень.

³² Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941.. – С. 210–230, 376; Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941 року. – С. 86.

³³ Мизак Н. За тебе, свята Україно! Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА. – С. 42–51.

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ТЕРНОПЛЬЩИНІ 1939–1941 рр.

(за документами Галузевого державного архіву
Служби безпеки України та
Державного архіву Тернопільської області)

№ 1

**Донесення заступника наркома НКВС СРСР В. Меркулова
та наркома НКВС УРСР І. Сєрова
наркомові НКВС СРСР Л.Берії про зайняття військами
Червоної армії міста Тернополя**

[17–19 вересня] 1939 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ І РАНГА

тов. БЕРИЯ Л.П.

г. МОСКВА

18-го септября в 6 часов вечера приехали в Тарнополь¹ в 46 км от границы. Дорога забита частями войск, часто образовывались пробки, надолго задерживавшие движение. МАКАРОВ² с частью

¹ У серпні 1944 р. Тернопіль перейменовано у Тернопіль.

² *Макаров М.І.* — із січня 1939 р. заступник начальника слідчої частини ГУДБ НКВС СРСР, із грудня 1939 р. — заступник особливоуповноваженого НКВС СРСР. У 1941 р. — начальник слідчої частини 3-го управління НКВМФ СРСР. Із травня 1942 р. — начальник 3-го спецвідділу, 2-го, 4-го, а потім 1-го відділів УНКВС по Ленінградській області. Із травня 1946 р. — заступник начальника, із липня 1949 р. — начальник відділу 2 «Е» 2-го головного управління МДБ СРСР. У подальшому обіймав відповідальні посади в 1-му та 2-му головних управліннях МДБ СРСР. Наказом КДБ при РМ СРСР №386 від 30 липня 1955 р. звільнений з органів державної безпеки за фактами, які дискредитують звання офіцера.

своей группы прибыл раньше нас на 5 часов, однако должной распорядительности в деле организации порядка не проявил.

До наступления темноты оставалось мало времени, поэтому срочно были приняты необходимые меры. Заняты важнейшие правительственные здания, выставлена охрана. Собрано огромное количество оружия и боеприпасов. Пленных и арестованных насчитывается несколько тысяч человек.

Идет учёт, сортировка и допросы их. Первая часть РККА вошедшая в город 17 сентября вечером, разбила тюрьму, выпустила всех заключённых и уничтожила тюремные документы. Часть бывших заключённых, в частности уголовников, удалось задержать и вернуть обратно.

Имели место со стороны населения попытки расхищения складов. (Попытки пресечены, выставлена охрана). Через город в направлении ко Львову непрерывно идут части РККА.

Армейского командования в городе нет, поэтому наблюдается беспорядок: части не знают, где находятся их штабы. Назначенный комендантом города майор ВЕРВИЦКИЙ³ не имеет в своём распоряжении ни одного человека. Поэтому вопросами охраны и конвоирования пленных приходится заниматься нам, хотя это дело армии, в частности коменданта гарнизона. Предложили ему взять в своё распоряжение какую либо пехотную часть, проходящую через город, для наведение порядка.

Солдаты и офицеры польской армии приходят группами сами и сдаются. На улицах брошено большое количество автомашин, которые нами собираются и используются.

Вечером после наступления темноты прибыла отставшая часть группы МАКАРОВА с двумя ротами погранбатальона. Часть ещё не успела с нами связаться, как раздалось несколько провокационных выстрелов с крыш и окон домов. На центральной улице города в это время расположилась какая-то часть РККА, как раз напротив прибывших пограничников.

Красноармейцы РККА в панике открыли беспорядочную ружейную и пулеметную стрельбу.

Мы всё в это время находились в разных частях города, выполняя различную работу. Неизвестными лицами было брошено несколько гранат. Совершая перебежки, удалось к середине ночи

³ *Вервицкий М.С.* — із березня 1939 р. помічник командира 289-го стрілецького полку КОВО. Із листопада 1940 р. — начальник 1-го відділення відділу тилу і постачання 6-ї армії.

подтянуть в основном весь состав отряда к помещению полицейского управления, которое было нами ещё днем занято под штаб. В комнатах управления находилось около 200 арестованных полицейских, жандармов, уголовников и других, которые не были переведены в тюрьму, потому, что двери и замки тюрьмы были разбиты.

Организовали охрану их, оцепили квартал, связались с разбросанными по городу группами сотрудников и пограничников.

За ночь стрельба возобновлялась несколько раз, причём первая вспышка продолжалась около часа. Пограничники, за исключением нескольких выстрелов, не стреляли.

Стрельба велась частями РККА. Какой-то танкист залез под свой танк и стрелял из винтовки до тех пор, пока пограничники не подползли к нему и не обезоружили его. Танкист заявил, что растерялся. В результате стрельбы ранены два пограничника, доставленные ночью на руках в госпиталь: ПАВЛОВ — красноармеец, двумя пулями ранен в ногу, БРУТОВ — красноармеец ранен в руку. Ранения не тяжёлые и красноармейцы чувствуют себя хорошо.

С наступлением рассвета приступили к наведению порядка: арестованных перевезли в тюрьму, исправив повреждения.

Арестовали ряд подозрительных лиц, провели обыски в домах, откуда, по наблюдениям, ночью велась стрельба, продолжили вербовки.

Сегодня утром 19 сентября, когда все части РККА ушли из города⁴, к[онтр]-р[еволюционные] элементы вновь открыли стрельбу из окон. Были получены агентурные сведения, что за городом собираются группы по 40 человек подозрительных лиц, польских офицеров. Выслали группу для их ликвидации.

Считая, ввиду описанной обстановки, что наших сил недостаточно для оперирования в таком городе, как Тарнополь, задержали в городе проходящий батальон пехоты с артиллерией и взяли его в своё подчинение. Укрепили штаб. Получены сведения, что из костёла ведёт подземный ход в дом воеводства и что в нём прячется вооружённое офицерство. Проверяем сведения и приступим к проведению операции.

Партийно-советский актив ещё не прибыл. Газета не выпускается, агитация не ведётся, а нам некогда этим заниматься, приходили к нам в штаб отдельные, случайно оказавшиеся в Тарнополе, работники армии, военной прокуратуры и суда и возмущались бездеятельностью армейских частей, беспорядком среди них, отсутстви-

⁴ Підкреслення в тексті.

ем работы политотделов. Примем решительные меры к подавлению возможных вспышек со стороны враждебных элементов.

От имени коменданта города выпускаем соответствующее обращение к населению, в котором предупреждаем, что лица, задержанные с оружием, будут расстреливаться.

Считаем: 1. Для проведения нашей работы в более или менее крупных городах требуются более значительные опер[ативно]-чекистские группы, чем мы предполагали.

2. Армейские части, занимая город, должны оставлять в нём соответствующий гарнизон и взять на себя заботы о пленных.

3. Советско-партийный актив не должен отставать, а идя вместе с нами, быстро развёртывать работу, организуя, в первую очередь, временные управления.

Цифровой материал о количестве пленных, арестованных, захваченного оружия и т.д. сообщим дополнительно.

Дали распоряжение о переводе нашего штаба из Проскурова⁵ в Волочиск и проводке туда телефона «ВЧ». Ввиду создавшейся обстановки, считаем необходимым временно остаться в Тарнополе.

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

МЕРКУЛОВ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

СЕРОВ

19.IX-39 г.

В Е Р Н О:
НАЧАЛЬНИК ШТАБА
МАЙОР

ПОНОМАРЁВ

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 1–6.
Завірена копія. Машинопис.*

Опубліковано без архівної легенди: Органи государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 1: Накануне (ноябрь 1938 г. – декабрь 1940 г.). – М., 1995. – С.88–90.

⁵ Нині м. Хмельницький.

**Повідомлення начальника Особливого відділу НКВС
Українського фронту А. Михєєва наркомуну НКВС УРСР
І. Серову про демонстрацію населення в м. Чорткові з
вимогою звільнити з-під арешту лікаря П. Синенького**

6 листопада 1939 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ З РАНГА

ТОВ. СЕРОВУ

г. Киев.

Начальник Особого Отделения 97 п/о¹ донёс о том, что 4.XI. с.г. в г. Черткове — Западная Украина, была организована 2-х тысячная демонстрация. Собравшиеся у здания Прокуратуры требовали освобождения арестованного — местного врача СИНЕНЬКОГО².

По первичным данным обстоятельство дела рисуется так:

4 ноября 1939 г. утром в связи с арестом Опер[ативной] группой НКВД местного врача СИНЕНЬКОГО в гор. Черткове собралось около 2 тыс. жителей города и окрестных сёл, которые в организованном порядке пришли к зданию Прокуратуры и потребовали освободить врача СИНЕНЬКОГО, мотивируя тем, что врач СИНЕНЬКИЙ хорошо относился к населению.

¹ «Пограничный отряд» (рос.).

² Синенький Петро Олексійович народився в 1901 р. у с. Чорнокінці (нині Великі Чорнокінці Чортківського р-ну Тернопільської обл.). Лікар-терапевт. Медичну освіту здобув у Львівському університеті в 1931 р. Мав лікарську практику у Чорткові. Заарештований органами НКВС УРСР 19 жовтня 1939 р., однак 26 листопада звільнений. Надалі завідував терапевтичним відділенням міської лікарні. Удруге заарештований 23 березня 1940 р. Звинувачений як один із керівників УВО: «Брав участь у підготовці збройного повстання проти радянської влади, ... направляв шпигунів і диверсантів УВО в Радянський Союз з диверсійними цілями». Останнє звинувачення ґрунтувалося на свідченнях вихідців із Західної України М. Терлецького і М. Теслика, котрі були заарештовані органами ДПУ УСРР у Харкові у 1933 р. і на слідстві заявили, що виїхати у СРСР їм допомагав П. Синенький. У лютому 1941 р. відправлений у київську в'язницю. Слідство завершене 27 березня 1941 р. Згідно з постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 5 червня 1941 р. ув'язнений на 8 років у виправно-трудовому таборі. В ув'язненні загинув. Довідки про смерть П. Синенького в його кримінальній справі немає; імовірно, розстріляний після початку німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Реабілітований 14 червня 1990 р.

После соответствующего разъяснения со стороны работников Прокуратуры в том, что следственные органы разберутся объективно в деле СИНЕНЬКОГО, толпа разошлась с надеждой, что он будет освобождён.

Наши мероприятия: Нач[альнику] ОО 97 п/о дано указание содействовать Опер. группе НКВД в установке организаторов самостийной демонстрації.

НАЧАЛЬНИК ОСОБОГО ОТДЕЛА НКВД УКРАИНСКОГО ФРОНТА
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

МИХЕЕВ³

6 ноября 1939 г.
№818408

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 8.
Оригінал. Машинопис.*

№ 3

Доручення начальника секретаріату НКВС УРСР Безпалька начальнику оперативної групи О. Вадісу про проведення розслідування щодо протесту жителів Чорткова з вимогою звільнити заарештованого лікаря Синенького

8 листопада 1939 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ОПЕРГРУППЫ НКВД УССР
СТ[АРШЕМУ] ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ТОВ. ВАДИСУ

г. Тарнополь

Направляю Вам копию сообщения Особого Отдела НКВД Украинского Фронта за №818408 от 6/XI-39 года о сборище в г. Черткове по поводу ареста местного врача СИНЕНЬКОГО.

³ *Михеев А.М.* (1911–1941 рр.) народився у місті Кемь у родині сторожа залізничних майстерень. Член ВКП(б) з 1932 р. У лютому–вересні 1939 р. начальник Особливого відділу Орловського військового округу, із вересня 1939 р. по серпень 1940 р. начальник Особливого відділу КОВО. У серпні 1940 р. – лютому 1941 р. начальник Особливого відділу ГУДБ НКВС СРСР, у лютому–липні 1941 р. начальник 3-го управління НКО СРСР, з 19 липня по 23 вересня 1941 р. начальник Особливого відділу Південно-Західного фронту. Загинув на фронті.

Нарком Внутренних Дел УССР Комиссар Государственной Безопасности 3 Ранга тов. СЕРОВ приказал срочно сообщить результаты принятых мер по этому вопросу.

ПРИЛОЖЕНИЕ: по тексту.

НАЧАЛЬНИК СЕКРЕТАРИАТА НКВД УССР
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

БЕСПАЛЬКО

8 ноября 1939 г.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 7–8.
Оригінал. Машинопис.*

№ 4

Доповідна записка начальника УНКВС по Тернопільській області О. Вадіса наркому НКВС УРСР І.Серову про арешти інтелігенції в області

[листопад 1939 р.]

СОВ. СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

ТОВ. СЕРОВУ.

Гор. КИЕВ.

На Ваш запрос по телефону о наличии арестованных лиц из интеллигенции и научных работников сообщаю, что по Тернопольской области арестованных научных работников не имеется. Имеется 11 человек арестованных из числа интеллигенции¹, а именно:

1. КУЛЬЧИЦКИЙ Роман Васильевич² 1908 года рождения, поляк, уроженец с. Оборощен Городок-Ягиленского уезда Львовской области, учитель сельской школы, руководитель «Стрелецкой

¹ У Державному архіві Тернопільської області їх кримінальні справи відсутні.

² Народився у с. Оброшине (нині Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Працював учителем у с. Серединки поблизу Тернополя. Розстріляний без суду згідно із секретною постановою політбюро ЦК ВКП(б) від 5 березня 1940 р.

- організації», проводив вербовку лиц в організацію «Стрелець» і «Шляхта-Загородова». При відказах вступати в організацію «Стрелець» угрожував відказавшимся лицам — тюрмою. Підтримував зв'язь з поліцією. Являється виходцем із сім'ї поліцейського.
2. ШАНДРОВСКИЙ Андрей Королевич³ 1896 года рождения, поляк, уроженец дер. Слободка Тарнопольского уезда, сельский учитель, офицер запаса польармии, член организаций «Стрелець» и «Куль-Корольниче»⁴. Підтримував зв'язь з поліцією і займався ізбиенієм селян за вираженіє симпатій к компартії.
3. СЛЮЗАРЬ Роман Клементьевич⁵ 1890 года рождения, украинец, уроженец села Остапье Скалатского уезда Тарнопольской области, выходец из семьи священника, адвокат, член Уездного комитета УНДО по Бучачскому уезду.
4. СЕЛЕЗИНКА Ярослав Николаевич⁶ 1887 года рождения, уроженец с. Янчень Перемышлянского уезда Тарнопольского воеводства, выходец из семьи священника. Адвокат, председатель уездной организации УНДО. Проводил на митингах клеветническую пропаганду против СССР.
5. ЧАЙКОВСКИЙ Эмиль Михайлович⁷ 1896 года рождения, поляк, уроженец села Тульстенки Копычинского уезда, директор школы, имел кулацкое хозяйство, организатор и руководитель организации ППС. Отступал совместно с полицией при наступлении Красной армии и выступал с оружием в руках против частей Красной армии.
6. ЯРИМОВНА Янина 1896 года рождения, украинка, уроженка гор. Бережаны Тарнопольского уезда, быв[шая] учительница, руководитель организации «Стрелець».

³ Так у тексті. Напевно «Каролович» від імені «Кароль».

⁴ Так у тексті; правильна назва цього сільськогосподарського товариства — «Кулко рольниче» (пол. «Kółko Rolnicze»).

⁵ Після арешту у жовтні 1939 р. перебував у чортківській тюрмі, звідки переведений в Одесу, де велось слідство. Завдяки клопотанням академіка К. Студинського звільнений у червні 1940 р. і виїхав із сім'єю в Польщу. Від 1949 р. жив у США. Помер у 1952 р. у Філадельфії.

⁶ В ув'язненні загинув; обставини, дата і місце смерті невідомі.

⁷ Народився у с. Товстеньке (нині Чортківського р-ну Тернопільської обл.). Працював директором школи у с. Васильківці (нині Гусятинського р-ну). В ув'язненні загинув; обставини, дата і місце смерті невідомі.

7. ГРИНЕВ Михаил Васильевич⁸ 1886 года рождения, украинец, проживает в гор. Бучач Тернопольской области, адвокат, руководитель уездной организации УНДО.
6. УРБАНСКИЙ Вицентрит Феликсович⁹ 1903 года рождения, уроженец гор. Бучач Тернопольской области, поляк, учитель, организатор партии СЗОН и организации «Стрелец».
9. ЯВОРСКИЙ Зигмунд Юзефович 1913 года рождения, поляк, уроженец гор. Стрый, проживает в гор. Бучач Тернопольской области, адвокат, член партии СЗОН, секретарь уездного комитета СЗОН.
10. КЛАЧИНСКИЙ Болеслав Антонович 1895 года рождения, поляк, уроженец дер. Будки Каменского уезда Тернопольской области, быв. офицер польармии, учитель, распространял листовки националистического содержания
11. ТАЧИНСКИЙ Тадеуш Тадеуш. 1899 года рождения, поляк, проживает в гор. Каменка-Струмилова, быв[ший] офицер польармии, учитель, участник заговора. Зарыл в костёле оружие – 33 винтовки.

НАЧАЛЬНИК УНКВД по ТАРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ВАДИС¹⁰

XI-39 года
гор. Тернополь.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 13–15.
Оригінал. Машинпис.*

⁸ Народився у с. Долина (нині Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.). Заарештований 27 вересня 1939 р. Розстріляний без суду 21 квітня 1940 р. згідно із секретною постановою політбюро ЦК ВКП(б) від 5 березня 1940 р. Реабілітований 16 травня 1991 р.

⁹ Так у тексті. Розстріляний без суду згідно із секретною постановою політбюро ЦК ВКП(б) від 5 березня 1940 р.

¹⁰ *Vadis O.A.* (1906–1968 рр.) народився у селянській родині. Член ВКП(б) з 1928 р. У 1952 р. виключений із партії за зловживання службовим становищем. У листопаді 1930 р. – жовтні 1931 р. – жовтні 1932 р. уповноважений Літинського райапарату ДПУ, у жовтні 1931 р. – жовтні 1932 р. начальник Пулинського, у жовтні 1932 р. – жовтні 1933 р. начальник Емільчинського райапаратів ДПУ Київської обл., у жовтні 1933 р. – жовтні 1936 р. начальник Чигиринського райапарату ДПУ–НКВС. У 1937 р. – травні 1938 р. начальник відділення 3-го відділу УДБ УНКВС по Жито-

**Доповідна записка начальника
оперативної групи НКВС УРСР Положинського
заступнику наркома НКВС УРСР Горлинському
про стан агентурно-оперативної роботи
УНКВС по Тернопільській області**

[листопад 1939 р.]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЮ] НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КАПИТАНУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ГОРЛИНСКОМУ

гор. КИЕВ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О состоянии агентурно-оперативной работы
Тарнопольского Обл[астного] Управления НКВД.

Тарнопольская область объединяет 17 уездов с общим количеством населения — 1.200.000 человек.

До организации Областного управления вся оперативная работа проводилась Оперативно-чекистской группой во главе с Капитаном гос[ударственной] безопасности тов. ВАДИСОМ (сейчас Нач[альник] Облуправления).

Глубокая планомерная агентурно-оперативная работа Областного Управления фактически началась и проводится с первых чисел ноября месяца с.г., т.е. с момента организации области.

До этого вся оперативная работа проводилась оперативно-чекистской группой упрощенно [и] поверхностно.

мирській обл., із травня 1938 р. по вересень 1938 р. начальник Бердичівського міськвідділу НКВС УРСР, начальник 4-го відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. У червні–листопаді 1939 р. начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Кам'янець-Подільської обл. У листопаді 1939 р. – липні 1941 р. начальник УНКВС, потім УНКДБ Тернопільської обл. У липні 1941 р. – січні 1942 р. начальник ОВ НКВС 26-ї армії, заступник начальника ОВ НКВС Південно-Західного фронту. У 1942 р. – квітні 1943 р. начальник ОВ НКВС Брянського, Воронежського, Центрального фронтів, із квітня 1943 р. по червень 1945 р. — начальник УКР СМЕРШ Центрального, Білоруського, 1-го Білоруського фронтів та ГСОВГ, у липні 1945 р. – травні 1946 р. начальник УКР СМЕРШ Забайкальсько-Амурського ВО. У січні–листопаді 1951 р. заступник міністра державної безпеки УРСР. У листопаді 1951 р. звільнений з органів МДБ, працював у системі МВС СРСР.

Агентурно-осведомительная сеть, как правило, вербовалась из случайных непроверенных элементов, а отсюда, как следствие, несмотря на своё сравнительно значительное количество (32 агента и 141 осведомитель только по Тарнополю), по качеству в своём большинстве не отвечает задачам сегодняшнего дня по вскрытию и глубокой разработке контрреволюционного подполья.

В частности, организованной работы и удара по основным контрреволюционным формированиям как-то: духовенству, осадничеству, политпартиям, офицерству — нет, и она лишь начинает разворачиваться.

Имеющиеся агентурные разработки, за исключением 2-х из них (по 2-му отделу «Сионисты» и 3-му отделу «Оуновцы»), почти что не разрабатываются.

Значительный формулярный учёт, преимущественно, заведён не по данным агентуры, а на основе разработки официальных архивов бывших польских карательных и разведывательных органов, архивов различных политпартий и организаций, а также случайных заявителей и данных, добываемых в процессе следствия. В большинстве разработки и формуляры агентурой не обеспечены.

Взятый Оперативно-чекистской группой, а позже Облуправлением, упор на разгром, в первую очередь, официальных и секретных работников офензивы, дефензивы и других карательных органов вполне правилен и необходим в дальнейшем, но существенным недостатком в этом вопросе является отсутствие направления аппарата следственной части и оперативных отделов на разворот следственных дел с целью выхода по другим городам СССР и на закордон.

До последнего времени существовала тенденция к упрощённому окончанию следственных дел и быстрейшей передаче их в судебные инстанции.

Особо интересных следственных дел по области нет.

Руководство уездными отделами со стороны Областного управления почти отсутствует, что объясняется недавней организацией самого управления и уездных отделов.

Производившиеся отдельные выезды работников Оперативно-чекистской группы носили характер случайный и эпизодический.

Такое состояние с агентурно-оперативной работой в Областном управлении объясняется, прежде всего, недавней организацией области и переходом к планомерной работе, некомплектom квалифицированного оперативного состава и наличием значительного процента оперсостава из числа пограничников, которые почти что не были знакомы с работой наших органов.

Опергруппа Наркомата за своё короткое пребывание в гор. Тарнополе, наряду с общим ознакомлением, включились в работу Областного управления, и оказала посильную практическую помощь.

Для более полного представления о работе Областного управления и практической помощи, оказанной группой, при этом прилагаю справки по каждому отделу в отдельности.

По всем выявленным недочётам в агентурно-оперативной работе управления были проведены совещания по отделам, а кроме того, Начальником Обл[астного] управления тов. ВАДИСОМ был создан весь оперсостав управления, с которым все эти недостатки были проработаны с конкретными указаниями к практическому их изжитию.

ПРИЛОЖЕНИЕ: по тексту¹.

НАЧ[АЛЬНИК] ОПЕРГРУППЫ НКВД УССР —

Ст[арший] Лейтенант Гос[ударственной] Безопасности
ПОЛОЖИНСКИЙ

« » Ноября 1939 г.
гор. Тарнополь.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 16–19.
Оригінал. Машинопис.*

№ 6

**Довідка начальника оперативної групи НКВС УРСР
Положинського заступнику наркома НКВС УРСР
Горлинському про агентурно-оперативну роботу відділів
УНКВС УРСР по Тернопільській області**

[листопад 1939 р.]

СПРАВКА

О состоянии агентурно-оперативной работы
по отделам Тарнопольского Обл[астного] Упр[авления] НКВД.

По 2-му ОТДЕЛУ.

Действующий агентурно-осведомительный аппарат состоит из 12 агентов и 44 осведомителей.

¹ Див. док. № 6.

Для приёму агентуры консквартыры¹ отсутують и встречи с сетью осущестуюются на улице или непосредственно в здании управления, что, естественно, влечёт за собой расшифровку.

Вследствие поверхностной агентурной работы организованное антисоветское подполье не вскрывается, а при получении первичных материалов арестовываются одиночки.

Учёт отдела состоит из 50 дел-формуляров и 4 литерных дел, числящихся разработками.

АГРАЗРАБОТКА «ПАУТИНА» (ППС)²:

Разработка возникла по данным агентов «ДРУГ», «АНТОНОВ», «КОЗИЙ» 20/Х-с.г. По разработке проходит 19 человек бывших членов ППС. Руководителем ППС по гор. Тарнополю является ЯСТРЕМСКИЙ Казимир — учитель, во время польско-немецкой войны служил офицером в польской армии. С приходом Красной армии скрывался, антисоветски настроен. ЯСТРЕМСКИЙ арестован, ведётся следствие. Остальные члены ППС антисоветски настроены и организационно между собою связаны, разрабатываются через агентов «ДРУГ», «АНТОНОВ» и «КОЗИЙ».

АГРАЗРАБОТКА «ВОЯКИ» (ПОВ)³:

Разработка возникла 1/Х-с.г. по данным агентов «ЛЕОНОВ» и «ГАЗ». По делу проходит 37 чел. бывших членов ПОВ. Организатором ПОВ по гор. Тарнополю являлся ФОЙТ Роман быв[ший]

¹ Конспіративні квартири.

² Польська соціалістична партія (ППС; пол.: Polska Partia Socjalistyczna) заснована у 1893 р. Основою партійної програми стали положення, проголошені на Паризькому (листопад 1892 р.) з'їзді польських соціалістів. Центральним пунктом було створення незалежної демократичної республіки. Після нападу у вересні 1939 р. нацистської Німеччини на Польщу, члени ППС брали участь в обороні Варшави та балтійського узбережжя. Після капітуляції один із лідерів правого крила ППС З. Заремба оголосив розпуск партії. У жовтні 1939 р. З. Заремба ініціював створення підпільної організації «Свобода, рівність, незалежність», яка мала антирадянську спрямованість.

³ Польська військова організація (ПОВ; пол.: Polska Organizacja Wojskowa) — підпільна воєнізована організація, створена у листопаді 1914 р. за ініціативою Ю. Пілсудського шляхом об'єднання Стрілецького союзу і Польських стрілецьких дружин. Діяла у Царстві Польському, Галичині, Україні, Білорусії. Головна мета — звільнення польських територій з-під російської влади.

директор українського банку. ФОЙТ також проходить по показа- ниям ДЕ-НИЗО (член ПОВ) як один з активних керівників повиаков. ФОЙТ арештований, ведеться слідство. Решта члени ПОВ антисоветски себе проявляють і розробляються через агентів «ЛЕОНОВ» і «ГАЗ». Крім цього, підраховується для вербовки в якості агента проходящий по розробці БАГИЦКІЙ Валериан Леонівич — колишній працівник уездной пошти.

АГРАЗРОБКА «ДРУЗЬЯ» (УНДО)⁴:

Розробка виникла 24/ІХ-с.г. по даним агентів «ХАРИ- ТОН», «КОРОЛЕНКО» і «МАЙКОВ». По справі проходить 42 осіб. колишніх членів УНДО. Керівником організації являвся за- м. директора українського банку г. Тернополя СІЯК Йосиф⁵. По аг- данним⁶ встановлено антисоветская діяльність проходящих по розробці БОЛЮХ Василя, ДЯКИВ Павла⁷ і Антона, БАРАН і др. СІЯК арештований, ведеться слідство. Решта члени УНДО антисоветски себе проявляють і розробляються через агентів «ХАРИТОН», «КОРОЛЕНКО» і «МАЙКОВ».

АГРАЗРОБКА «НАРОДОВЦЫ»:

Розробка виникла 9/Х-с.г. по даним агентів «ІВАН» і «ЛАЦНИЙ». По справі проходить 5 осіб. Організатором «наро- довців» по г. Тернополю являвся ОКНЕНКО Адам, колишній пред- сідатель організації «Стороництво-народове» (домовладелец). В

⁴ *Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО)* — одна з найбільших українських політичних партій у Галичині та міжвоєнній Польщі. Створена у 1925 р. Після вересня 1939 р. припинила свою діяльність.

⁵ *Сіак Остап Михайлович* народився у 1879 р. (с. Ляшки-Муровані, нині Муроване Пустомитівського р-ну Львівської обл.), працював пош- товим службовцем у Бучачі. У першій половині 1919 р. — делегат парла- менту ЗУНР. Від 1922 р. працював у Тернополі. Заарештований у жовтні 1939 р. Розстріляний без суду згідно із секретною постановою політбюро ЦК ВКП(б) від 5 березня 1940 р.

⁶ «Агентурные данные» (рос.).

⁷ *Дяків Павло Дмитрович* народився 1887 р. (м. Тернопіль), закінчив Чернівецький університет. Викладав в українській гімназії в Терно- полі. Заарештований 30 червня 1941 р. Евакуйований на Урал, де, згідно з постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 27 лютого 1943 р., ув'язнений на 8 років. Помер 3 березня 1943 р. у челябінській тюрмі (РРФСР). Реабілітований 15 лютого 1990 р.

прошлом «народовцы» под руководством ОКНЕНКО организовывали еврейские погромы, издавали и распространяли антисемитские листовки и литературу. С приходом Красной армии ОКНЕНКО являлся организатором враждебно-настроенных элементов к Советской власти из числа офицеров и «народовцев», распространял провокационные слухи о Соввласти и подготавливал восстание. ОКНЕНКО арестован. Остальные члены «народовцы» разрабатываются через агентов «ИВАН» и «ЛАЦНЫЙ».

Имеющиеся первичные материалы в разработках не перепроверены через другие источники и не установлены последние организационные связи фигурантов.

Оперативным учётом охвачено 42 члена УНДО, 118 членов ППС, 37 членов ПОВ и 7 «народовцев».

Совершенно отсутствуют материалы по троцкистам и духовенству.

Между 2-м Отделом и Следчастью нет увязки в работе. Так, например, за последнее время арестован ряд руководителей уездных организаций УНДО, ППС, ПОВ, их же следственными делами отделы не интересуются.

Из-за отсутствия штата (должно быть 28 чел., а есть 7) нет чёткого и правильного разграничения обслуживаемых объектов, а также отсутствует руководство уездными отделами.

Отделениям 2-го отдела даны следующие указания:

Приобрести конскквартиры за счёт лиц, командированных в г. Тарнополь на советскую и партийную работу.

Определить в ближайшее время возможности каждого секретного сотрудника в отдельности, передав его в соответствующее отделение.

Приобретать целевую агентуру, направляя её на вскрытие глубокого антисоветского подполья.

Изъять имеющиеся архивные документы бывших политических партий и организаций, создав на каждую литерное дело.

Увязать агентурную разработку контрреволюционного элемента с работой Следственной части.

Закончить организацию учёта по отделам и отделениям.

Кроме указаний, практически проделано следующее:

Вместе с начальниками отделений принималась имеющаяся агентура.

Произведена с нач[альником] I отделения вербовка члена УНДО и дано первое задание.

Завербован агент по молодёжи и направлен на разработку участников организации из числа студентов гимназии, распространяющих листовки антисоветского содержания.

По всем разработкам даны указания и подобраны 3 кандидатуры для вербовки в качестве агентов.

Изъят и доставлен архив ОЗОН (Звезок объединения народов)⁸ и молодёжной организации «Орлёнок».

Проинструктированы все начальники отделений в части систематического руководства уездными отделами НКВД.

ПО 3-МУ ОТДЕЛУ

Агентурно-осведомительный аппарат отдела состоит из 11 агентов и 67 осведомителей.

Для приёма сети имеется всего лишь одна консквартира. Встречи с секретным аппаратом производятся преимущественно на улице или непосредственно в здании управления.

Агентура в большинстве своём вербовалась неконкретно по линиям, а вообще, причём даже без поверхностной предварительной обработки. В настоящее время этот недостаток в работе устраняется.

Личные дела агентуры как следует не оформлены и не подшиты.

Вследствие поверхностного подбора сети глубокая агентурная работа по вскрытию к-р подполья и организующих центров почти отсутствует.

Особо слабо развёрнута работа по осадничеству и офицерству (нет ни одной разработки).

Агентурные материалы, поступающие от осведомления, в своём большинстве являются только наводящими.

Оперативный учёт отдела состоит из 8 разработок и 77 дел-формуляров, из них: на быв. конфиденентов полиции — 15, офицеров — 7, стрельцов — 8, белой к-р — 4, а[нти]с[оветский] элемент — 26 и т.д. По всем формулярам и разработкам отсутствуют установочные данные фигурантов и общие установки.

АГРАЗРАБОТКА «ВОЯКИ»:

Разработка возникла по данным агента «ЮЗЕФ», из которых видно, что на территории бывшей Польши существовала молодёж-

⁸ Так у тексті. Йдеться про партію «Табір національної єдності» (Obóz Zjednoczenia Narodowego, OZON).

ная организация «Гарцерства»⁹, в состав которой входили студенты гимназии разных классов исключительно поляки. Политическое руководство организации «Гарцерства» осуществлялось организацией «ОЗОН», которая в основном воспитывала молодёжь в фашистском направлении. Руководителями организации являлись профессор МИХАЛЬСКИЙ и майор польармии ЮЗВА – оба поляки. С приходом Красной армии наиболее реакционная часть молодёжи из организации начала проявлять свою к[онтр]-р[еволюционную] деятельность повстанческого характера. По словам члена организации КЕЛЛЕРА Казимира (студент 4-го класса гимназии), видно, что уже есть организация, которая наметила проводить свою подпольную работу в ресторане «Оаза». По словам того же КЕЛЛЕРА, устанавливается, что организация собирает оружие и что уже есть в лесу Кутковицы, в 2-х километрах от Тарнополя, членами организации зарыто в землю 2 пушки и к ним снаряды. По разработке проходит 15 человек.

АГРАЗРАБОТКА «НЕДОВОЛЬНЫЕ»:

Разработка возникла 15 октября с.г. по данным агента «ОРЁЛ». По ней проходит 5 человек бывших членов организации ОУН, проживающих в селе Стечниковцы¹⁰. Руководителем группы является БУТРИН — кулак, член ОУН. Основная к[онтр]-р[еволюционная] деятельность фигурантов заключается в проведении к[онтр]-р[еволюционной] националистической агитации среди населения и распространении провокационных слухов о положении в СССР. Фигуранты, проводя агитацию, призывают население не делить помещичьи земли, т.к. польское государство будет восстановлено, а Соввласти на Западной Украине не будет.

АГРАЗРАБОТКА «ЧИНОВНИКИ»:

Разработка возникла 26 сентября с.г. на основании заявления гр-на МИХЕНКО на группу к[онтр]-р[еволюционно] настроенных чиновников Тарнопольского воеводства в количестве 7 чел. Руководителями группировки являлись быв[шие] чиновники АДАМОВИЧ и КАЧКОВСКИЙ, которые сейчас арестованы. Остальные участники группы продолжают проводить националистическую к[онтр]-р[еволюционную] агитацию, а также занимаются саботажем.

⁹ Йдеться про польську молодіжну скаутську організацію «Harcerstwo».

¹⁰ Село Стегниківці (нині Тернопільського р-ну).

АГДЕЛО «СТРЕЛКИ»:

Разработка возникла 4-го ноября с.г. по данным агента «БЕЛКОВСКИЙ», по которой проходит 4 чел. бывших стрелцов. Фигуранты проводят организованную к[онтр]-р[еволюционную] деятельность, для чего собираются на квартире у проходящего по делу фигуранта СТУДЁНОГО, являющегося руководителем группы. Группа в период выборов народных делегатов проводила злостную а[нти]/с[оветскую] агитацию и пыталась дискредитировать и сорвать сами выборы.

АГРАЗРАБОТКА «ВРАГИ»:

Разработка возникла 20-го октября с.г. по заявлению гр-на, из которого видно, что 5 бывших членов организации ОУН — МАЛЕНЬКИЙ Павел, ЧЕРНОМАЗ Степан и ОСИНОВСКИЙ Павел и др. занимаются организованной националистической работой. Проводят антисоветские разговоры с клеветой о Советском Союзе и призывают к освобождению Западной Украины от закабаления русскими.

АГРАЗРАБОТКА «ОХОТНИКИ»:

Разработка заведена 1-го октября с.г. по которой проходят 7 чел. быв[ших] стрелцов по с. Лозовая. Руководителем группы является РАНАТСКИЙ Иван. Проходящие по разработке фигуранты высказывают повстанческие тенденции, а также призывают бывших стрелцов не сдавать оружие и хранить его. По разработке работает агент «СТРЕЛЕЦ».

АГРАЗРАБОТКА «БОЙЦЫ»:

Разработка возникла 20-го октября с.г., по которой проходят 4 чел. бывших членов организации ОУН по с. Чистилово. Руководителем группы является МАЛЕНЬКИЙ Осип. Группа проводит среди населения националистическую агитацию против присоединения Западной Украины к Советской Украине. По к[онтр]-р[еволюционной] деятельности группа связана с одиночками-националистами Оуновцами [из] сёл, близко расположенных к селу Чистилово. Отдельные фигуранты группы, СКОРОДЕНЬ Орест¹¹

¹¹ *Скородень Орест Андрійович* народився 1921 р. у містечку Підволочиськ (нині селище міського типу Тернопільської обл.). На час арешту у грудні 1939 р. був учнем 10 класу середньої школи у Тернополі. Згідно з постановою Особливої наради при НКВС СРСР ув'язнений на 8 років. За офіційними даними, помер 13 січня 1942 р. у виправно-трудовому таборі в Архангельській обл. (тепер РФ).

и др., пытаются достать оружие, причём ими уже приобретён один револьвер.

Формуляров, разработок и агентурно-следственных материалов для их заведения на агентуру быв[шей] польразведки и лиц, подозрительных по шпионажу в пользу немцев, румын и других государств — в отделе нет.

По организации ОУН заведено литерное дело, в котором концентрируется учёт членов ОУН, но пока отделом учтено незначительное количество, как по городу, так и по селу.

На 15 ноября с.г. по области зарегистрировано всего 342 быв[ших] офицера польармии и 6 полицейских.

Связь и руководство отделом с периферией пока ещё не налажено.

Контрольно-наблюдательных дел по периферийным разработкам и формулярам отделом не велось.

Увязка в работе отдела со Следчастью отсутствовала, что лиша-ло возможность отдел принимать своевременные оперативные меры к разработке лиц, проходящих по показаниям арестованных.

Отделениям 3-го отдела даны следующие указания:

В самое ближайшее время приобрести целевую агентуру, в первую очередь по осадничеству, офицерству и быв. агентам польразведки, направляя её на вскрытие организованного к[онтр]-р[еволюционного] подполья.

Приобрести необходимое количество консквартир, категорически запретив оперсоставу производить приём агентуры в зда-нии управления.

Организовать оперативный учёт по отделу и отделениям.

Затребовать от уездных отделов данные о ведущихся ими раз-работках и делах-формулярах и завести в отделе контрольно-на-блюдательные дела.

Кроме указаний, практически проделано следующее:

Совместно с работниками отделений отдела производился приём агентуры «ГРЕКОВА» и др.

Агразработки по линии ОУН «БОЙЦЫ» и «ВРАГИ» пореко-мендовано объединить, т.к. фигуранты дел принадлежат к одной организации, проживают в одном селе и организационно друг с другом связаны.

Аналогичное предложено сделать по разработкам «ОХОТНИ-КИ» и «ЛОЗОВЦЫ» на бывших членов организации «Стрельцы».

Агдело «ВОЯКИ» предложено передать для дальнейшей раз-работки 2-му Отделу, обслуживающему учебные заведения и име-ющему там агентуру.

По всем разработкам и наиболее заслуживающим внимание делам-формулярам намечены конкретные мероприятия для их дальнейшей разработки, а также совместно с работниками отдела подобраны 4 кандидатуры для вербовки их в качестве агентов.

ПО 5-МУ ОТДЕЛУ:

По линии 5-го Отдела (4-е отделение) просмотрено 75 личных дел агентуры, в результате чего отобрано 4 агента, как наиболее подходящие к использованию по закордонной работе.

АГЕНТ «РАК»:

Проживает в г. Черткове, подходит для использования по работе в Румынии. Необходимо срочно выехать в Чертков, провести с ним беседу, составить легенду и задание, после чего перебросить.

АГЕНТ «КОРОЛЕНКО»:

Подходит к использованию для внедрения в Оуновские круги за кордоном. Перед переброской необходимо получить от него подробный список связей по закордону, а также тщательно проверить все его приходы в СССР в 1934 году. Для перепроверки его агданых необходимо подвести под него проверенного агента.

АГЕНТ «МИХАЙЛОВ»:

Подходит для использования по разработке в Германии. Имеет обширные связи в г. Люблине, там же проживает его жена. Для использования в качестве предлога можно разрешить ему выезд за женой в г. Люблин, где дать задание осесть.

ОБЪЕКТ «СОКОЛ»:

Проходит по делу-формуляру. Необходимо тщательно его подработать, провести вербовку, после чего продумать вопрос на предмет внедрения его во французскую миссию (г. Черновицы — Румыния). «Сокол» в 1936 г. прибыл в бывшую Польшу из Франции.

ОБЪЕКТ «ГУЗОВСКАЯ»:

Подходит к использованию для работы в Германии. Имеет в Варшаве родных, куда хочет выехать, ранее работала машинисткой при главной полицейской команде 5-го министерства¹² внутренних дел. С «Г» необходимо провести тщательную беседу, а в

¹² Так у тексті.

дальнейшем обработке на предмет вербовки, после чего детально разработать вопрос об её использовании.

Кроме перечисленных объектов необходимо также провести тщательную обработку на предмет определения возможности использования по закордону агентов «ПРОПЕЛЛЕР», «ГАЛУНОВ» и «РЫБАК». Просмотрен учётный материал (анкетные данные на бывший офицерский и подофицерский состав польармии), в результате чего отобрано около 250 анкет. Необходимо проводить беседы с указанными лицами на предмет определения возможности из числа их вербовок и использования по закордону.

Детально проинструктирован выделенный нач[альник] отделения по основным вопросам работы 5-го отдела и совместно с ним проведён ряд показательных бесед с объектами, намеченными к вербовке.

Совместно с работниками 3-го отдела производился приём агентов «КОРОЛЕНКО» и «МИХАЙЛОВ».

Серьёзной ненормальностью является приём агентуры на квартирах оперработников, что неизбежно может привести к расшифровке агентуры.

Из просмотренных личных дел агентуры по 2-му отделу подходящих для использований по закордонной линии нет.

ПО СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ:

В производстве следственной части на 11/ХІ-с.г. имелось 77 арестованных (без периферии), которые в большинстве своём состоят из бывших официальных работников полиции, агентуры дефензивы и офензивы, работников староств, руководителей уездных организаций УНДО, стрелцов и изменников родины.

В процессе ознакомления со следственными делами и работой следчасти выявлены следующие недочёты:

Следствие совершенно не интересовалось вскрытием немецкой, румынской, венгерской и другой агентуры, работавшей по заданиям быв. польразведорганов, а интересовалось только выявлением агентуры, работавшей по заданию разведки на Сов. стороне.

В ходе следствия мало также уделялось внимания на выяснение и установление организационно-структурного построения бывших польских разведывательных и карательных органов, а, как правило, следствие ограничивалось лишь вопросами узкого выяснения обстоятельств дела и обвинения, а не ставило себе задачи вести следствие на его разворот.

На сегодняшний день ещё не налажено взаимоориентирование между следчастью и оперативными отделами. Есть случаи, когда оперативные отделы арестовывают людей без предварительного согласования со следчастью и наоборот.

Оперотделы также не информируют следчасть о новых методах работы антисоветских политпартий (ОУН, УНДО и др.), о которых необходимо знать при ведении следствия по делам арестованных таких партий.

В техническом оформлении следственных дел имеется много недостатков, как-то: нарушения процессуальных норм, небрежность ведения протоколов допроса (помарки, добавления не оговариваются) и т.д.

Это объясняется тем, что большая часть работников следчасти следствие ведут впервые и незнакомы с УК и УПК.

Следственной части даны следующие указания:

В последующее время в ходе следствия с арестованными бывшими работниками польразведорганов выяснять организационно-структурное построение последних, выявлять немецкую, румынскую, венгерскую и др. агентуру, дабы её можно было бы в дальнейшем использовать для закордонной работы; наладить взаимоориентирование с оперативными отделами.

По техническому оформлению следственных дел работники следчасти подробно проинструктированы.

Совместно со следователями производились допросы обвиняемых и свидетелей, и оказывалась практическая помощь.

Также было проведено оперативное совещание всех работников следчасти, на котором обсуждались все выявленные недочёты в работе и пути к их исправлению.

В следственной части Облуправления дел, представляющих интерес для Наркомата — нет.

ПО I-МУ СПЕЦОТДЕЛУ:

Следственные дела, находящиеся в производстве оперативных отделов, следственной части, а также уездных отделов не все зарегистрированы в I-м Спецотделе.

Как правило, следдела регистрируются после окончания следствия при направлении в Прокуратуру или другие органы (за всё время зарегистрировано 240 следдел). Поэтому в I-м Спецотделе учёта арестованных и сведений в каком состоянии дела — нет. В результате чего отдел не имеет возможности вести контроль за следственным производством.

Оперативными отделами Управления, а также уездными отделами дела-формуляры, агентурные разработки и агентура в I-м Спецотделе не зарегистрированы. За всё время зарегистрировано всего лишь 80 дел-формуляров.

Работа по учёту арестованных и следственных дел велась не в соответствии приказа НКВД СССР №00931. Контрольно-наблюдательные дела не заводились, учётно-статистической и контрольной картотек не было, учётно-алфавитные карточки для общесправочной картотеки не выписывались (за всё время заведено 30 контрольно-наблюдательных дел).

Работающий в отделе оперсостав (3 чел.) работу I-го Спецотдела не сдал.

На месте оказана следующая практическая помощь:

Весь состав отдела ознакомлен с приказом НКВД СССР № 00931 о порядке учёта арестованных и регистрации следственных дел, а также о всей работе I-го Спецотдела.

Начальник отдела детально проинструктирован в соответствии с приказом НКВД Союза № 00858.

Организованы учётно-статистическая и контрольная картотеки, заводятся контрольно-наблюдательные дела и уже выписываются учётные карточки для справочной картотеки.

Все начальники оперативных отделов проинструктированы о порядке учёта и регистрации дел-формуляров, а разработок и агентуры.

По I-му Спецотделу необходимо проделать следующее:

Организовать общесправочную картотеку для учёта антисоветского элемента.

Взять на карточный учёт всех интернированных с территории Тарнопольской области.

Взять на карточный учёт офицеров польармии, зарегистрированных в управлении.

Зарегистрировать и взять на карточный учёт все имеющиеся в производстве управления следственные дела-формуляры, агентурные разработки и агентуру.

ПО 3-МУ СПЕЦОТДЕЛУ:

3-й Спецотдел области организован в конце октября м-ца с.г. с наличием личного состава 5 чел., из коих 4 разведчика (негласные работники, прибывшие из г. Москвы).

I-е отделение (наружная разведка):

За всё время отделением проведено 3 наружных наблюдения, причём в одном случае наблюдение за объектом «ЧИНОВНИК» было провалено (объект обнаружил ведущееся за ним наблюдение).

Провалы не исключены и в дальнейшем, т.к.:

а) одежда разведчиков не соответствует местности, что сразу бросается в глаза населению;

б) разведчики не знают местного языка и обычаев, что исключает возможность производства установок наружного наблюдения;

в) имели место случаи посещения разведчиками здания областного управления;

г) разведчики размещены на временное жительство в помещении, вход в которое проходит через дверь бюро пропусков УНКВД, что даёт основание населению полагать о причастности этих лиц к работе наших органов;

д) конспиративная квартира для разведки отсутствует.

Как результат всего этого 4 чел. разведчиков в течении месяца не используются на работе.

2-е отделение (агентурное осведомление) и установочное):

Работа отделения проводится одним гласным работником, ныне утверждённым зам[естителем] нач[альника] отдела — мл[адшим] лейтенантом госбезопасности т. ЕРОНОСОВЫМ.

За это время им завербовано 7 чел. осведомителей, из которых 3 чел. по объектам обслуживания, а остальное осведомление — по городу.

От приобретённой сети получено 56 агдонесений, из коих 25 — направлены в оперативные отделы для реализации.

Проведено 5 секретных съёмок по заданиям оперативных отделов.

За время пребывания бригады Наркомата в Тарнополе отделу оказана следующая практическая помощь:

Проведено совещание-беседа с разведчиками о задачах дальнейшей работы разведки.

В целях законспирирования разведчиков они переведены (временно) на жительство в гостиницу.

Совместно с тов. ЕРОНОСОВЫМ произведена вербовка одного осведомителя и предварительно подготовлено к этой вербовке ещё 3 человека

Составлен план насаждения агентурно-осведомительной сети на ноябрь м-ц с.г.

Изъят архив бывшей организации «ЛОПП»¹³, который представляет известную оперативную ценность и заслуживает тщательной его разработки.

Намечена консквартира для негласного состава, однако данный вопрос требует тщательной доработки.

Совместно с тов. ЕРОНОСОВЫМ принято 2 осведомителя, после чего был произведён обмен опытом этой работы.

Произведён учёт заезжих дворов по гор. Тарнополю.

Зам[еститель] нач[альника] Отдела т. ЕРОНОСОВ проинструктирован по всем вопросам работы отдела.

Необходимо сделать:

Немедленно приобрести для имеющегося состава разведки одежду, соответствующую данной местности, с тем, чтобы разведчиков привлечь к работе.

Пополнить состав разведки за счёт проверенной агентуры УНКВД, обнаружившей способности к этому. В целях предосторожности от расконспиривания агентуру желательно привлечь из числа имеющейся в уездных отделах.

Приобрести консквартирну для негласного состава, т.к. работа разведки при отсутствии таковой в условиях г. Тарнополя немислима.

Отдельно, не смешивая с разведкой, подобрать консквартирну для установщиков и негласного аппарата агентурно-осведомительного отделения.

Организовать гардероб для нужд отдела, который соответствовал бы условиям работы.

Насаждение сети произвести по объектам обслуживания с тем, чтобы в кратчайший срок минимально таковые охватить.

В ноябре месяце с.г. приобрести консквартирну для приёма агентуры, т.к. существующее положение (встреча на улице и в здании УНКВД) впредь недопустимо.

Наряду с насаждением осведомительной сети, по плану на первое время [необходимо] создать 2 резидентуры:

- а) гостиницы и заезжие дворы,
- б) рестораны и закусочные.

Закончить учёт заезжих дворов, а также выявить и учесть содержателей нчлегов, среди которых приобрести осведомление.

¹³ Йдеться про «*Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej*» — добровільне військово-патріотична організація Польщі, яка була створена 1923 р. Після 1939 р. припинила існування.

Завести карточный учёт лиц, проходящих по агентурным материалам, материалам наружного наблюдения и на устанавливаемых лиц.

Тщательно продумать вопрос о размещении разведчиков по квартирам на жительство, исходя при этом из принципов строгой конспирации.

НАЧАЛЬНИК ОПЕРГРУППЫ НКВД УССР

Ст[арший] Лейтенант Гос[ударственной] Безопасности ПОЛОЖИНСКИЙ

« » Ноября 1939 г.

г. Тарнополь.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 11, арк. 20–39.
Оригінал. Машинопис.*

№ 7

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР І. Серова
секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про арешт
членів ОУН у Збаразькому повіті Тернопільської області**

20 грудня 1939 р.

СОВЕРШЕННО-СЕКРЕТНО

СЕКРЕТАРЮ ЦК КП(б)У

тов. ХРУЩЁВУ Н.С.

В дополнение к нашему №4810 от 19.XII-с/г. о выступлении в Тарнопольской области сообщая следующее:

Выделенная Тарнопольским УНКВД оперативная группа по пути в Збараж, около села Черняховцы¹ была остановлена группой неизвестных, численностью до 18 человек. При попытке выяснить причину остановки машины, неизвестные стали разбегаться. Двое из них были задержаны, и у каждого из них было отобрано по карабину.

¹ Село Чернихівці (нині Збаразького р-ну Тернопільської обл.).

Задержанніе оказались жителями села Черняховцы ТУРОК² и КАЛЕЦКИЙ³.

Арестованные ТУРОК и КАЛЕЦКИЙ показали, что они являются членами ОУН, назвав при этом одного из руководителей организации ОУН БОЙКО⁴, который поляками содержался в тюрьме. С приходом же частей РККА был освобождён и бежал в Германию.

После его бегства организацию возглавил ЗЫНКО⁵ и БОРОК⁶, также кадровые ОУНовцы, которые и организовали выступление в селе Черняховцы.

Кроме того, ТУРОК назвал в качестве руководителя организации ОУН КРИНИЧНОГО⁷, проживающего в городе Тернополе, который намечался к аресту в ночь на 20.XII-39 года.

² *Турок Михайло Данилович* народився у 1914 р. (с. Чернихівці). Заарештований 19 грудня 1939 р. Засуджений 31 березня 1941 р. Одеським обласним судом до смертної кари і незабаром страчений. Реабілітований 9 червня 1993 р.

³ Так у тексті. Ідеться про *Скалецького Володимира Савовича*, який народився у 1898 р. у с. Чернихівці. Заарештований 19 грудня 1939 р. Засуджений 31 березня 1941 р. Одеським обласним судом до смертної кари. Президія Верховної Ради УРСР замінила вирок на 10 років ув'язнення. Помер 7 січня 1942 р. у виправно-трудоному таборі у Свердловській обл. (РРФСР). Реабілітований 14 лютого 1992 р.

⁴ *Бойко Володимир Григорович* народився у 1912 р. (с. Чернихівці). Улітку 1941 р. повернувся на Збаражчину, діяв у підпіллі ОУН, воював в УПА. Загинув у рідному селі 23 лютого 1945 р. в бою із військово-чекістською групою. Місце поховання невідоме.

⁵ Так у тексті. Ідеться про *Ленька Іллю Миколайовича*, який народився 1908 р. у с. Верняки (нині Збаразький р-н Тернопільської обл.). Заарештований 20 червня 1941 р. і відправлений у тюрму на Урал. Згідно з постановою Особливої наради при НКВС СРСР ув'язнений на 10 років. Помер 14 липня 1943 р. в тюрмі у Челябінську (РРФСР). Реабілітований 23 квітня 1964 р.

⁶ Так у тексті. Ідеться про *Борака Івана Теодозійовича*, який народився 1914 р. у с. Чернихівці. Після звільнення з польської тюрми у Тернополі у вересні 1939 р. перебрався в окуповану німецькими військами частину Польщі. За дорученням Проводу ОУН(б) повернувся на Тернопільщину. Загинув у квітні 1941 р. у бою зі спецгрупою НКВС УРСР. Похований у рідному селі.

⁷ Так у тексті. Ідеться про *Криничного Мирона Дмитровича*, який народився 1908 р. у с. Чернихівці. Заарештований 21 червня 1941 р. у Тернополі. Невдовзі відправлений в тюрму у Верхньоуральськ Челябінської обл. (РРФСР). Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від

В Збаражевском уезде членами ОУН являются АДАМОВИЧ⁸, житель города Збаража, и РОТЫЧ⁹ — учитель села Иванчаны.

Арестованный священнослужитель ИВАНЧУК¹⁰ показывает, что в селах КОБЫЛЬЕ и ИВАНЧАНЫ на протяжении ряда лет существует организация ОУН, возглавляемая жителем села Кобылье — БЕЛЕЦКИМ¹¹, кулаком, кадровым ОУНцем.

БЕЛЕЦКИЙ после прихода частей Красной Армии приступил к организации вооружённого выступления против Советской власти.

Восемь дней назад БЕЛЕЦКИЙ созвал на квартире ИВАНЧУКА совещание актива ОУН, на котором поставил вопрос о необходимости начать выступление 18 декабря.

Присутствовавший священнослужитель Иванчук возражал против начала выступления, но большинством было принято предложение БЕЛЕЦКОГО и они выступили в ночь с 18 на 19 декабря с/года.

БЕЛЕЦКИЙ скрылся, принимаются меры розыска.

Всего к 22 часам 19.XII-с/г. Тернопольским УНКВД арестовано 44 человека.

24 квітня 1943 р. ув'язнений на 3 роки у виправно-трудоуому таборі. Загинув. Дата і місце смерті невідомі. Реабілітований 23 жовтня 1989 р.

⁸ *Адамович Євген Данилович* народився у 1914 р. (м. Збараж). Заарештований у грудні 1939 р. Перебував у тюрмі на Уралі, де й загинув. Дата смерті невідома.

⁹ Так у тексті. У с. Иванчани учителем був *Двораківський Іван Петрович*, який народився 1911 р. (с. Иванчани). Заарештований 22 грудня 1939 р. Засуджений 19 липня 1940 р. Тернопільським обласним судом на 1 рік ув'язнення. Перебував у тюрмі на Уралі. Згідно з даними кримінальної справи, звільнений 28 грудня 1943 р. Подальша доля невідома. Реабілітований 17 травня 1994 р.

¹⁰ *Іванчук Микола Іванович* народився у 1881 р. Закінчив Львівську духовну семінарію. Був священником у с. Иванчани. Заарештований 19 грудня 1939 р. Засуджений 19 липня 1940 р. Тернопільським обласним судом на 6 років ув'язнення і 3 роки позбавлення прав із конфіскацією майна. Загинув 4 червня 1942 р. у виправно-трудоуому таборі в Плесецькому р-ні Архангельської обл. (РРФСР). Реабілітований 14 листопада 1990 р.

¹¹ *Білецький Іван Михайлович* народився у 1907 р. (с. Кобилля, нині Збаразького р-ну Тернопільської обл.). Із грудня 1939 р. діяв у підпіллі, від 1943 р. воював в УПА. Заарештований у 1945 р. у с. Хоми на Збаражчині та ув'язнений на 25 років. Покарання відбував у таборі у Хабаровському краї (РРФСР). Звільнений у 1960 р., поселився в Архангельській обл. (РРФСР). Там і помер у 1974 р.

По материалам показаний видно, что выступления были организованы одним руководством, так как характер выступления в этих сёлах одинаков. При сём по материалам следствия видно, что в выступлениях принимала участие и часть рабочей гвардии, принадлежащей к ОУНовской организации. Так, например, в городе Збараже Начальником политотдела милиции убит комендант рабочей гвардии, который обстрелял наших работников. Кроме того, и арестованный ТУРОК сам являлся рабочегвардейцем и показывает, что в выступлении участвовал комендант рабочей гвардии КОМАРЬ¹² и рабочегвардеец МУДРОВСКИЙ¹³, которые нами арестованы.

Проведённая операция Тарнопольским УНКВД перед 18 декабря, где было арестовано ряд участников ОУНовской организации, даёт основание считать, что руководство ОУНовцев провело работу по выступлению.

Показаниями арестованных это подтверждается.

Оперативная группа НКВД УССР, выброшенная в Тарнопольское УНКВД, проводит работу на полное вскрытие организации ОУН, выявление и арест её руководителей.

Результаты работы оперативной группы будут доносить.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

СЕРОВ

20 декабря 1939 года

№4838/сн

г. Киев.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 47, арк. 45–48.
Оригінал. Машинпис.*

¹² Так у тексті. Ідеться про *Комара Данила Лукича*, який народився у 1904 р. у с. Чернихівці. Заарештований 19 грудня 1939 р. Засуджений 31 березня 1941 р. Одеським обласним судом до смертної кари, страчений. Місце поховання і дата смерті невідомі. Реабілітований 24 лютого 1992 р.

¹³ *Мудровський Іван* народився у 1898 р. у с. Чернихівці. Заарештований 19 грудня 1939 р. Засуджений 31 березня 1941 р. Одеським обласним судом до смертної кари. Президія Верховної Ради УРСР змінила вирок на 10 років ув'язнення. Помер у виправно-трудовому таборі у Свердловській обл. (РРФСР), дата смерті невідома.

**Постанова бюро Тернопільського обкому КП(б)У
«Решение Политбюро ЦК КП(б)У от 19/1-40 г.
“Вопросы, связанные с выселением осадников”»**

3 лютого 1940 р.

1. Решение Политбюро ЦК КП(б)У от 19/1-40 г. по вопросам, связанным с выселением осадников, принять к руководству и неуклонному выполнению.

2. Обязать участковые тройки НКВД и Райкомы КП(б)У при выселении руководствоваться следующим:

а) В соответствии с постановлением СНК СССР и Политбюро ЦК КП(б)У от 19/1-40 г., подлежат выселению на общем основании и семьи осадников и лесной стражи украинцев, числящихся в воеводских списках, выявленные в процессе учёта осадников органами НКВД.

б) Подлежат выселению также семьи осадников и лесной стражи, которые к моменту учёта имели 3–4 морга, числящиеся в воеводских списках осадники и пользовавшиеся всеми преимуществами бывшего польского государства.

в) Начальникам Райотделов НКВД, совместно с Райкомами КП(б)У принять меры к снабжению зимней одеждой тех членов семей осадников, в особенности детей, которые нуждаются в зимней обуви и одежде, за счёт осадников, имеющих излишнее или же путём закупки в торгующих организациях.

г) Для перевозки к железнодорожным пунктам семей осадников, у которых к моменту переселения не оказалось лошадей, использовать лишних лошадей других осадников, или же привлечь для перевозки этих семей подводы местного крестьянского населения за плату.

3. Поручить участковым тройкам НКВД привлечь к работе, связанной с моментом непосредственного выселения осадников и лесной стражи, людей из местного населения, но при обязательном условии — предварительной и тщательной их проверки.

4. Обязать участковые тройки и Секретарей РК КП(б)У обеспечить предварительное изучение обстановки работниками, которые будут производить непосредственную работу по выселению (изучение расположения посёлков и сёл, хозяйств осадников, подлежащих выселению, пути следования, заранее наметить подвод-

чиков, знающих дорогу от населённого пункта к железнодорожной станции и т.д.), с тем, чтобы работники, которые будут непосредственно проводить операцию, заранее знали бы внешнюю обстановку, в которой эта работа проходит.

5. Обязать начальников узлов и политотделов — Тарнополь т. Лейнова и Лапикова и Чертков тов. Сергеева и Карабановского обеспечить своевременную подачу вполне оборудованных вагонов под погрузку выселяемых осадников и лесной стражи, а также своевременную отправку эшелонов по назначению.

6. Поручить секретарю Обкома КП(б)У тов. Бельшеву установить непосредственный и тщательный контроль за точным выполнением плана перевозок выселения осадников и лесной стражи.

7. Обязать секретарей РК КП(б)У и председателей Райисполкомов обеспечить правильный учёт и тщательную сохранность оставленного имущества выселяемых осадников, разъяснив сельсоветам, что использование оставляемого имущества осадников производится за решением Райисполкомов и прежде всего на организацию культурно-социальных мероприятий.

8. Обязать секретарей РК КП(б)У и председателей Райисполкомов для организации и проведения описей оставшегося имущества осадников, а также организации его сохранения и т.д. подобрать соответствующих товарищей из местного актива с расчётом два человека на одно хозяйство осадника, организовав проведение этой работы через сельские советы и командированных товарищей из района.

9. Предложить райкомам КП(б)У выделить в помощь участковым опертройкам НКВД 500 человек членов, кандидатов ВКП(б) и комсомольцев для проведения оперативной работы по указанию участковой тройки НКВД (в разрезе районов прилагается).

10. Предложить секретарям РК КП(б)У подобрать соответствующую группу агитаторов для проведения массово-агитационной работы в каждое село, обратив особое внимание для посылки товарищей в село с большим количеством выселяющихся осадников.

11. Для проведения подготовительных работ организации помощи руководителям районов в вопросах выселения осадников и лесной стражи командировать 40 человек руководящего областного партийного актива (в разрезе районов прилагается).

12. Обком КП(б)У предлагает первым секретарям РК КП(б)У и председателям Райисполкомов детально ознакомиться с оперативным планом участковой тройки по вопросу выселения осадни-

ков и лесной стражи, в случае необходимости совместно с начальником райотделения НКВД внести уточнения с тем, чтобы заранее в полной мере подготовиться к предстоящей операции.

13. Обком КП(б)У возлагает полную ответственность на своевременную и качественную подготовку сложной и большой работы, связанной с выселением осадников и лесной стражи, и за тщательное проведение этой операции в районах на Райкомы КП(б)У и Райисполкомы и, в первую очередь, на первых секретарей Райкомов КП(б)У и председателей Райисполкомов, которые персонально вместе с начальником райотделения НКВД отвечают за проведение операции по выселению осадников и лесной стражи.

Секретарь Обкома КП(б)У

КОМПАНЕЦ

*Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО),
ф. П-1, оп. 1, спр. 6, арк. 139–140.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 9

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР І. Серова
наркому НКВС СРСР Л. Берії про кількість
репресованих та біженців у західних областях УРСР**

[після 5 квітня 1940 р.]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПОВОДУ № 907

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. БЕРИЯ Л. П.

В соответствии с Вашими заданиями проведён учёт семей репрессированных и беженцев. Сообщаю результаты по Западным областям УССР:

1. ДРОГОБЫЧСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 367 с общим количеством членов семей — 1239 человек.
2. Выявлено дополнительно — 41 человек глав семейств с 145 членами семьи.

3. Выявлено — 339 семейств с 1165 членами семейств, главы которых эмигрировали и скрылись.

Всего — 747 семей

— 2549 членов семей.

по беженцам:

Всего зарегистрировано — 4932 семьи беженцев с общим количеством — 15882 члена семьи.

Кроме того беженцев-одиночек — 6003 человек.

Всего беженцев — 21885 человек.

И изъявило желание выехать в Германию — 4070 семей или 13092 членов семей.

Одиночек — 4849.

Всего — 17941.

2. ВОЛЫНСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 662 с общим количеством — 2057 членов семьи.

2. Выявлено дополнительно — 149 глав семейств с 443 чл. семьи.

3. Выявлено — 174 семейства с 623 членами семейств, главы которых эмигрировали и скрылись.

Всего семей — 985

членов семей — 3123.

по беженцам:

Всего зарегистрировано — 6329 семей с общим количеством 16189 членов семей.

И изъявило желание выехать в Германию — 5651 семейство с общим количеством — 16189 членов семей.

3. РОВЕНСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 930 с общим количеством — 3010 членов семей.

2. Выявлено дополнительно — 284 глав семейств с 757 чл. семей.

3. Выявлено — 174 семьи с 557 членов семей, главы которых эмигрировали и скрылись.

Всего семей — 1388

членов семей — 4324.

по беженцам:

Всего зарегистрировано — 1808 семей беженцев с общим количеством — 5138 членов семей.

И изъявило желание выехать в Германию — 813 семей с общим количеством — 2543 члена семьи.

4. СТАНИСЛАВОВСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 847 с общим количеством — 2179 членов семей.
2. Дополнительно выявлено 23 семейства с 73 членами семейств.
3. Выявлено — 682 семейства, главы которых эмигрировали и скрылись, с общим количеством — 2305 членов семей,
Всего семей — 1552
членов семей — 4557.

по беженцам:

Всего зарегистрировано — 2113 семейств или 4555 членов семейств.
И изъявило желание выехать в Германию — 1478 семейств с общим количеством — 3340 членов семей.

5. ТАРНОПОЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 2107 с общим количеством — 5083 членов семей.
2. Выявлено дополнительно — 149 глав семейств с общим количеством — 465 чл.
3. Выявлено — 128 семейств, главы которых эмигрировали и скрылись, с общим количеством — 404 членов семей.
Всего семей — 2384 с общим количеством
— 5952 членов семьи.

по беженцам:

Всего зарегистрировано семей — 3464, членов семей — 6740.

И изъявило желание выехать в Германию — 2304 семьи, 5354 членов семей.

6. ЛЬВОВСКАЯ ОБЛАСТЬ:

по семьям репрессированных:

1. Учтено семей репрессированных — 1137 с общим количеством — 3431 членов семей.

2. Выявлено дополнительно — 2185 глав семей с общим количеством — 5824 члена семьи.

3. Выявлено — 294 семьи с общим количеством — 872 членов семей, главы которых эмигрировали и скрылись.

Всего учтено — 3616 семейств с общим количеством — 10127 членов семей.

по беженцам:

Всего зарегистрировано — 26262 семейства с общим количеством — 53417 членов семей.

Изъявило желание выехать в Германию — 21437 семей с общим количеством — 40029 членов семей.

Итого по Западным областям Украины подготовлено для проведения операции:

1. Всего семей репрессированных — 6050 семей с общим количеством — 16999 членов семей

2. Выявлено дополнительно для операции — 2831 глав семейств, с общим количеством — 7707 членов семейств.

3. Выявлено — 1791 семей, с общим количеством членов семей — 5926, главы которых эмигрировали и скрылись.

К § 2.

ПРИМЕЧАНИЕ: В общее количество дополнительно выявленных членов семейств вошли и главы.

Всего подлежат к выселению семейств репрессированных — 10672, с общим количеством — 30632 человека.

по беженцам:

Всего учтено беженцев — 44908 семей с общим количеством — 107924 члена семьи.

Из них изъявило желание выехать в Германию — 35753 семейств с общим количеством — 85396 членов семей.

Из числа изъявивших желание выехать за границу — 35969 чел. или 43 % составляют по национальности евреи.

Кроме того, есть беженцы, изъявившие желание выехать

в Палестину — 139 чел.

в Америку — 130 - " -

в Литву — 44 - " -

во Францию — 43 - " -

в Румынию — 34 - " -

в Чехословакию — 18 - " -
в Венгрию — 10 - " -
в Англию — 6 - " -

Всього — 424 человека.

Оперативные группы **УНКВД** приступили к составлению планов операции, срок которых определён — 5 апреля¹.

Среди выявляемых насаждается агентура, для осведомлений выселяемых, есть завербованные, которых намечаем оставить по месту жительства для дальнейшего выявления этого контингента.

1940 г.

НАРКОМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

СЕРОВ

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 25, арк. 101–106.
Оригінал. Машинопис.*

№ 10

Витяг із виступу секретаря Тернопільського обкому КП(б)У I. Компанця на першій обласній партійній конференції

23 квітня 1940 р.

[...] Політичний стан області хороший, трудящі повнотою підтримують міроприємства Радянської влади, Комуністичної партії, велика кількість є комуністів, готових за Радвладу в любую хвилину віддати життя, це підтверджується наслідками виборів до Верховних Рад СРСР і УРСР.

Проте не слід забувати, що в Тернопільській області під час існування польської влади було багато націоналістичних партій і організацій різних напрямків, які проводили роботу на закабалення трудящих колишньої Західної України, які зараз блокуються на спільній платформі боротьби проти Радвлади, а звідси

¹ РНК СРСР 2 березня 1940 р. ухвалила постанову про виселення громадян з території Західної України та Західної Білорусії. НКВС СРСР 5 квітня 1940 р. направив до РНК СРСР проект постанови РНК СРСР «Про порядок виселення осіб з областей Західної України та Білорусії». Докладніше див.: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. 1: Накануне (ноябрь 1938 г. – декабрь 1940 г.). – М., 1995. – С. 168–171.

маємо організовану контрреволюційну діяльність ворожих елементів, якою і керують рештки антирадянських, політичних партій, що існували під час польської влади.

Тарнопільською обласною парторганізацією, виконуючи рішення XVIII з'їзду партії і вказівки товариша Сталіна про капіталістичне оточення, пророблена велика робота по викриттю і розгрому контрреволюційних сформувань, що проводили нелегальну роботу по підриву моці радянської влади.

З партій і організацій, що провадять контрреволюційну нелегальну діяльність, тепер є:

Польська фашистська партія «ОЗН», утворена в 1936 році по ініціативі Пілсудського¹.

Націонал-демократична партія «Сторонництво народове»² – буржуазна фашистська партія, організована більш 40 років тому.

Українська націоналістично-радикальна партія, заснована в 1890 році, есерівського напрямку.

Українське націонал-демократичне об'єднання «УНДО», утворене в 1933 році³.

Українська націоналістично-терористична організація «ОУН», що існувала нелегально при поляках, яка не вийшла з підпілля після визволення колишньої західної України.

Єврейська націоналістично-буржуазна партія «Сіон» і «Ерит-та Хаял».

Польська партія соціалістів «ППС». І ряд інших дрібних партій і організацій.

Сильно розвинута також діяльність польського і українського духовенства і різного роду сектантських груп.

Органами НКВС при допомозі парторганізацій області викрито цілий ряд контрреволюційних формувань, що проводили органі-

¹ Ю. Пілсудський помер у травні 1935 р., тож у наступному році ніяк не міг ініціювати створення вказаної партії (ОЗН; пол. *Obóz Zjednoczenia Narodowego*), як стверджує І. Компанець. У дійсності ОЗОН створено у лютому 1937 р.

² Після створення незалежної Польської республіки була створена партія «Національно-демократичний союз (*Związek Ludowo-Narodowy*), яка увійшла до правлячої коаліції. Ініціювала переговори із Західними державами щодо боротьби із більшовицькою Росією, виступала за полонізацію національних меншин Польщі. В 1928 р. була реорганізована у Національну партію (*Stronnictwo Narodowe*).

³ Насправді УНДО створене в липні 1925 р.

зовану антирадянську діяльність, направлену на повалення Радянської влади.

В м. Тарнополі викрита крупна польська повстанська організація, яка керувалася обласним центром, що здійснював керівництво діяльністю районних і низових організацій. Організація була утворена з числа польських націоналістів і ставила своїм завданням залучення бувших чинів польської армії і польської молоді в організацію.

Метою організації було повалення Радянської влади під час нападу на СРСР капіталістичних країн. Організація мала зброю.

Обласним центром цієї організації були утворені повстанські формування в Тереховлянському, Скалатському, Бучачському і інших районах.

Контрреволюція ставила і ставить ставку на залучення польської молоді на боротьбу проти Радянської влади, що підтверджується викритими контрреволюційними організаціями молоді.

В м. Тарнополі ліквідовано дві організації серед учнівської польської молоді, які ставили завданням повалення Радянської влади.

Викрита також організація польської молоді, яка ставила завданням проведення терору і керувалась підполковником бувшої польської армії.

Ліквідована підполковницька повстанська організація, що також ставила завдання повалення Радянської влади.

Українська націоналістично терористична організація «ОУН», що керувалась з-за кордону, проводить також велику роботу по відновленню терористичних організацій для боротьби з Радянською владою, шляхом повалення останньої при допомозі збройного повстання. Були викриті утворені організації в Бережанському, Зборівському і Бучачському районах.

Мають місце прояви бандитизму в Бучачському, Зборівському і Монастирському районах. Бандитизм використовується в окремих місцях проти колгоспного ладу, що є одним з видів боротьби контрреволюції проти заходів партії і Радянської влади.

Викриті також повстанські організації «ОУН» по Вишнівецькому і Козовському районах, причому організація по Козовському району вчинила терористичний акт над активістом.

Рух серед бідняцької і середняцької частини села, що почався за організацію колективних господарств, з боку контрреволюційних і ворожих елементів села зустрічає впертий опір.

В селі Чистилово Велико-Глибочківського району куркуль Добуш Іван Левкович зумів організувати навколо себе бідняків і середняків, яких використовує проти організації колгоспів у цьому селі. Внаслідок обмануті ним бідняки і середняки ведуть агітацію про невступ в колгоспи. Ця антиколгоспна діяльність привела до того, що частина тих, що подали заяви, виходили з колгоспу. [...]

*ДАТО, ф. П-1, оп. 1, спр. 5, арк. 11–12.
Копія. Машинопис.*

№ 11

**Донесення начальника УНКВС по Тернопільській області
О. Вадіса та начальника оперативно-чекістських
груп НКВС СРСР О. Шкуріна наркомун НКВС УРСР І. Серову
про роботу оперативно-чекістської групи НКВС СРСР**

25 квітня 1940 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ III РАНГА

ТОВ. СЕРОВУ

В соответствии с приказом Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР тов. БЕРИЯ, Оперативно-Чекистская Группа НКВД СССР совместно с Начальником Управления НКВД проверила все имеющиеся агентурно-следственные материалы, выявила лиц, ведущих активную контрреволюционную работу, из числа которых было в течение 22–23 марта сего года арестовано 242 чел.

Агентурно-следственным путём было установлено, что существовавшие на территории Тернопольской области контрреволюционные повстанческие организации готовили вооружённое восстание против Советской власти в Западных областях Украины и Белоруссии. Руководители этих повстанческих организаций сознались и выдали ряд новых своих соучастников.

Таким образом, за время с 22 марта по 25-е апреля 1940 г. арестовано 540 человек.

Материалами следствия вскрыто, что в Тарнопольской области существовал областной повстанческий центр, начало которого относится к ноябрю 1939 г. Этот центр имел непосредственную связь с повстанческой организацией Львовской области, с её руководителем, работающим под кличкой «Эмиль». Указанная повстанческая организация была создана главным образом из числа младшего и среднего ком. состава б. польской армии и учащихся из старших классов средних учебных заведений.

Для вооружённого восстания ликвидированная а/с повстанческая организация располагала необходимым оружием, а именно: револьверов разных систем до 70 штук, винтовок до 20 штук — патронов к ним — 3500–4000, станковых и ручных пулеметов 3 штуки.

Путём произведённых обысков на еврейском кладбище изъято 3 винтовки, 1875 винтовочных патронов, 13 гранат, отравляющее и взрывчатое вещество.

У члена областного центра САМБУР изъят один револьвер, 25 штук винтовочных патронов и взрыватель к гранате.

У руководителя районной повстанческой организации капрала БЕЛЕЦКОГО изъято 4 револьвера и 44 боевых патронов к ним.

У одного из членов польской молодёжной повстанческой организации РАУБО также изъят большой маузер.

Вскрыта и ликвидирована польская националистическая повстанческая молодёжная организация, в состав которой входила учащаяся молодёжь старших классов средних школ гор. Тарнополя, в количестве 17 человек.

Из числа учащихся украинских националистов была вскрыта и ликвидирована организация в количестве 9 человек.

Руководитель этой организации МАЙКО на следствии показал, что он изготовил контрреволюционные листовки, направленные против Советской власти, а также готовил в день выборов в Верховные Советы к-р воззвания к населению не являться на голосование.

Кроме этого вышеупомянутая а/с организация вела подготовку к вооружённому выступлению в контакте с польскими националистами при поддержке буржуазных государств.

Для успешного проведения следствия по ликвидированным антисоветским организациям были созданы ЧЕТЫРЕ следственных группы: в Тарнополе, Черткове, Кременце и Бережанах из числа опер. работников Районных Отделений.

В результате по состоянию на 25/IV-40 г. закончено:

в Бережанах — 45 дел на 45 человек
- " - Чорткове — 133 - " - 147 - " -
- " - Кременце — 113 - " - 113 - " -

Следственной Частью УНКВД совместно с опер. работниками Райотделений окончено 174 дела на 242 человека.

Оперативно-Чекистской группой закончено следственных дел 27 на 60 человек.

Помимо этого Оперативно-Чекистской группой завербовано из числа освобождаемых ПЯТЬ человек.

НАЧ[АЛЬНИК] УНКВД по ТАРНОП[ОЛЬСКОЙ] ОБЛ[АСТИ]
КАПИТАН ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

В А Д И С

НАЧ[АЛЬНИК] ОПЕР[АТИВНО]-ЧЕК[ИСТСКИХ] ГРУПП НКВД СССР
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

ШКУРИН¹

«25» апреля 1940 года

г. Тарнополь.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 44, арк. 9–11.
Оригінал. Машинопис.*

*Опубліковано без архівної легенди та з окремими вилученнями:
Органы государственной безопасности СССР
в Великой Отечественной войне. Т. 1: Накануне
(ноябрь 1938 г. — декабрь 1940 г.). — М., 1995. — С. 184–186.*

¹ Шкурін О.К. — із січня 1939 р. старший слідчий слідчої частини НКВС СРСР, із вересня 1939 р. помічник начальника слідчої частини НКВС СРСР. З вересня 1940 р. — перший заступник наркома НКВС Естонської РСР, із травня 1941 р. заступник наркома державної безпеки Естонської РСР. З листопада 1941 р. — заступник начальника ОВ Московського ВО, у 1942 р. начальник ОВ НКВС Фроловського табору спецпризначення, у 1943 р. начальник ОВ НКВС 53-ї армії, з лютого 1944 р. — ВКР «Смерш» 47-ї армії, з липня 1946 р. начальник УМДБ по Брянській області. Наказом МВС СРСР №1053 від 16 квітня 1954 р. звільнений у відставку за фактами, які дискредитують звання офіцера.

**Доповідна записка заступника наркома НКВС УРСР
Горлинського наркому НКВС СРСР Л. Берії про результати
операції щодо виселення біженців із західних областей УРСР**

[не раніше 1 липня 1940 р.]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 1 РАНГА

тов. БЕРИЯ Л.П.

г. Москва.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Итоги операции по выселению беженцев
из западных областей УССР

В соответствии с постановлением Совнаркома СССР от 2 марта 1940 года №289127с/с НКВД УССР все беженцы, непринятые германским правительством и отказавшиеся от получения советских паспортов, 29–30 июня сего года из Западных областей УССР изъяты и направлены в северные районы Союза ССР.

Все подготовительные мероприятия и операция по выселению были проведены в соответствии с Вашими указаниями №894/Б от 7 марта и №2372/Б от 10 июня 1940 года.

В процессе подготовки всего изъявивших желание выехать в Германию беженцев было учтено:

По Львовской области: 20606 семей, 39850 чел., из них 7732 ч. одиночек.

" Волынской - " - 5452 - " - 12623 ч., из них 1750 ч. одиночек

" Дрогобычской - " - 1787 - " - 5527 ч. - " - 1201 ч. одиночек

" Тернопольской - " - 1070 - " - 2087 ч. - " - 822 - " -

" Станиславской - " - 1020 - " - 2208 ч. - " - 612 - " -

" Ровенской - " - 297 - " - 1264 ч. - " - 299 - " -

ВСЕГО: 30232 сем. 63559 ч., из них 12416 ч. одиночек

Согласно Ваших указаний, операция по всех 6-ти областях была начата в ночь с 28 на 29 июня сего года.

29 июня изъятие беженцев в основном было закончено по Волинской, Дрогобычской, Станиславской, Тернопольской и Ровенской областям. По Львовской области, благодаря большому количеству учтённых беженцев, операцию мы продолжали и закончили 1 июля.

Всего изъято:

По Львовской области:	15007 сем.,	332896 ч.,	из них	6949 ч.	одиночек.
" Волынской - " -	4149	- " -	12001 ч.	- " -	841 - " -
" Дрогобычской - " -	2553	- " -	6295 ч.	- " -	1033 - " -
" Тернопольской - " -	1200	- " -	2646 ч.	- " -	557 - " -
" Станиславской - " -	1018	- " -	1979 ч.	- " -	82 - " -
" Ровенской обл. - " -	773	- " -	1957 ч.	- " -	113 - " -

ВСЕГО: 24700 сем., 57774 ч., их них 9275 ч. одиночек.

Количество беженцев, изъятых к выселению, против числа учтённых нами накануне операции, изменилось в сторону уменьшения.

Это явилось результатом того, что во время выселения не были изъяты или отсеяны:

- а) беженцы, получившие советские паспорта и не изъявившие желание выехать в Германию;
- б) профессора, врачи и студенты последних курсов, о которых ходатайствовали партийные организации;
- в) бывшие политзаключённые;
- г) больные,

а также исключены беженцы, часто передвигавшиеся и поэтому зарегистрированные дважды в разных городах.

Незначительное количество беженцев скрылось накануне и в момент самого выселения.

Операция обеспечивалась силами УНКВД Западных областей и наших войск, с привлечением советского и партийного актива.

Кроме того, в помощь местным УНКВД нами было командировано 2550 человек работников УГБ и милиции восточных областей.

Особых происшествий и эксцессов в период выселения не было.

Имели место отдельные проявления, нехарактерные для всей операции.

Так, например, 29.VI.40 г. у села Верба Вербского района Во-лынской области неизвестными был обстрелян из револьвера обоз с беженцами. Пострадавших не было.

На месте обстрела, во ржи, задержаны скрывшиеся от выселения беженцы ДИДОВСКИЙ С.А. и АДАМЧИК Ф.В. Производим расследование.

В момент операции 29.VI.40 г. около 120 человек беженцев-украинцев, проживавших в землянках и шалашах у гор. Влади-мир-Волинска Волынской области, отказались подчиниться и, вооружившись косами и вилами, пытались оказать сопротивление.

После прибытия на место вооружённой группы войск, на тре-бование прекратить попытки к сопротивлению, все 20 семей по-грузились в вагоны и были выселены.

Во время выселения отмечено несколько попыток покончить жизнь самоубийством и один случай самоубийства.

29.VI в г. Станиславе, в момент прихода в дом к беженцу ЯНК, последний застрелился из револьвера, а его жена пыталась по-кончить жизнь самоубийством, изрезала себя бритвой.

В г. Стрый Дрогобычской области беженец ГОФМАН, пыта-ясь покончить жизнь самоубийством, порезал вену на руке.

Озлобленные и антисоветски настроенные одиночки пытались, а в отдельных случаях и бежали, в момент изъятия.

В г. Добромиль Дрогобычской области при входе оперативной группы в дом, где проживал беженец ВОЛЬФ Л.А., последний, пытаясь бежать, выпрыгнул из окна 2 этажа и сломал себе ногу. ВОЛЬФ направлен в больницу.

В г. Владимир-Волинске, в момент конвоирования изъятых беженцев, 6 человек бросились бежать. После предупредитель-ных выстрелов 4 человека задержаны, а двум удалось бежать. Приняты меры к задержанию.

Население Западных областей Украины к выселению отнес-лось положительно. Жители городов Стрый и Дрогобыч не толь-ко одобрительно реагировали на это мероприятие, но и принима-ли активное участие в розыске беженцев, пытавшихся скрыться.

Со стороны контрреволюционного элемента, наряду с распро-странением провокационных слухов о предстоящем выселении поляков, зафиксированы антисоветские высказывания.

Инструктор физкультуры г. Тарнополя РАСЧУК Юзеф, по-ляк, в связи с выселение беженцев заявил: «...Этих людей посы-

лают в Россию на верную смерть, там жить невозможно. Высланные туда раньше пишут, что их заставляют много работать, а денег не платят».

Коммерческий директор «Ровенторга» в г. Ровно ПЕРЕЛЬМУТЕР говорит: «Я был в Ковеле и Луцке, где видел ужасную картину, производят выселение беженцев, забирают буквально всех, вывозят на Китайскую границу, там условия жизни страшные, голод, нищета, люди заранее определены на смерть. Это у большевиков называется социализм».

Жительница Ровно, полька МАЛИШЕВСКАЯ заявляет: «Выселение беженцев — это издевательство. Советская власть допускает то, чего нет даже в фашистских государствах. Выселяют евреев, люди устроились на новом месте жить, а их разоряют, этим выселением их окончательно грабят. Когда этому издевательству придёт конец».

Поляк, житель г. Тарнополя Михаил ГЕНРИХ заявил: «Опять вывозят поляков, но мы всё равно дождёмся восстановления Польши».

В настоящее время проводим работу по оформлению для представления на рассмотрение Особого Совещания дел беженцев-одиночек, которых нами арестовано 9275 человек.

Эта работа, особенно по Львову, где арестовано 6649 человек, затягивается в силу того, что провести следствие по такому количеству арестованных в короткий срок не представляется возможным, так как условий для содержания их в тюрьмах г. Львова нет, тюрьмы переполнены следственными арестованными УНКВД, а большинство задержанных беженцев-одиночек размещено в казарме, временно освобождённой воинской частью.

Содержание арестованных-одиночек в непригодном для этого помещении тормозит оформление на них дел, а кроме этого, в случае продолжительности, может иметь и нежелательные последствия, так как обеспечить нормальное содержание под стражей в таких условиях 6649 арестованных трудно.

Прошу разрешить отправку всех арестованных беженцев-одиночек с последующим оформлением на них дел для Особого Совещания на месте в лагерях.

В целях окончания работы по выселению беженцев, изъявивших желание выехать в Германию, но непринятых немецким правительством, отказавшихся от получения советских паспортов

нами на местах проводятся дополнительные мероприятия по выявлению и изъятию всех скрывшихся от высылки.

Одновременно продолжаем работу по очистке пограничной 100 км. полосы и режимных местностей от беженцев — нарушителей паспортного режима.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ГОРЛИНСКИЙ

« » июля 1940 г.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 55, арк. 247–251.
Оригінал. Машинопис.*

№ 13

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР І. Серова
наркому НКВС СРСР Л. Берії
про агентурно-оперативну роботу органів НКВС УРСР
у західних областях України за жовтень 1940 р.**

7 листопада 1940 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ I РАНГА

ТОВ. БЕРИЯ Л.П.

г. Москва

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О результатах агентурно-оперативной работы
по борьбе с бандитизмом в Западных областях УССР
за октябрь м-ц 1940 г.

За отчётный период в УНКВД Западных областей УССР в результате проведённых агентурно-оперативных мероприятий ликвидировано 12 бандгрупп.

Из них ОУНовских — 8, уголовных — 4.

Кроме этого, проводились операции по ликвидации отдельных групп ОУНовцев-нелегалов, пытавшихся вооружённым путём прорваться через границу в Германию.

Задержано бандитов — 42, пособников и укрывателей — 76 чел.

При задержании и операциях убито — 29 и ранено 10 человек из бандитского элемента.

При ликвидации бандгрупп изъято:

Винтовок	— 21
Карабинов	— 16
Револьверов	— 65
Винтовочн[ых] обрезов	— 5
Гранат	— 37
Боевых патронов раз[ных]	— 1183
Холодного оружия	— 5 экз.

В октябре месяце с.г. в Западных областях Украины зарегистрировано вооружённых ограблений — 37.

Террористических актов над советским активом сёл произведено — 15.

При них убито	— 8 чел.
Ранено	— 4 -"-
Избито	— 2 -"-

Диверсионных актов зафиксировано — 5 (поджог строений и имущества сельактива).

Во время проведения операций по ликвидации бандгрупп с нашей стороны имелись следующие потери:

Работников УГБ ранено	— 4 чел.
Работников РКМ убито	— 3 -"-
Военнослужащих войск НКВД:	
убито	— 2 -"-
ранено	— 1 -"-.

Указанные выше данные по областям:

ЛЬВОВСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Ликвидировано бандгрупп	— 4
Из них: ОУНовских	— 2
Политуголовных	— 2
Общее колич[ество] участников	— 37 чел.
Из них: убито	— 18 -"-
ранено	— 5 -"-.

При этом также арестовано укрывателей и пособников — 32 человека.

Вооружённых грабежей зарегистрировано — 14.

Диверсионных актов — 1 (поджог строения и имущества сельактива).

Наши потери при ликвидации бандгрупп:

Убито работников РМК	— 1 чел.
Военнослуж. войск НКВД	— 2 -"-
Ранено работников УГБ	— 2 -"-
Военнослуж. войск НКВД	— 1 -"-.

За отчётный период в Бобрском и Перемышлянском районах обнаружена политуголовная бандгруппа БОГУША в составе 7 человек (справка прилагается)¹.

Всего на территории Львовской области учтено действующих бандгрупп — 13, с общим количеством участников — 50 человек.

Данных о проявлениях ранее учтённых бандгрупп: РОССО-ХИ, МЕХА, МИЦКЕВИЧА, КОНАРСКОГО, ГРАБАСА, СМОЛИНСКОГО, КОШУБЫ, СЕКОНТИКА и друг. не имеется.

Из состава бандгруппы ЯВОРСКОГО 23-го октября с.г. при операции убит бандит ЛЯЩУК Алексей.

Главарь банды КУШНИР Василий и бандит ГИРСКИЙ Михаил покончили жизнь самоубийством, остальные бандиты из района действий скрылись вместе с влитым агентом внутренняком «КЛИМОМ». Розыск банды продолжается.

ТАРНОПОЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Ликвидировано бандгрупп	— 4
Из них: ОУНовских	— 2
уголовных	— 2
Общее количество участников	— 24 чел.
Из них убито	— 2 -"-.

Арестовано укрывателей и пособников — 24 человека.

За отчётный период на территории области зарегистрировано — 14 грабежей, из них — 2 вооружённых.

Террористических актов над советским активом сёл было произведено — 4.

При них: убито	— 1 чел.
избито	— 2 -"-.

Во время проведения операции по ликвидации бандгрупп с нашей стороны потерь не было

¹ Не публикуется.

РОВЕНСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Ликвидирована одна ОУНовская бандгруппа нелегалов в количестве 6 человек, пытавшаяся совершить вооружённый переход границы в сторону Германии.

Во время операции застрелился главарь бандгруппы — кулак КОЛОЦКИЙ Богдан, остальные взяты живьём.

Арестовано укрывателей и пособников 15 человек.

Вооружённых грабежей зарегистрировано — 1.

Совершён теракт — 1 (ранение председателя сельсовета).

Потерь с нашей стороны во время операций не имелось.

Ранее учтённые бандгруппы нелегалов себя не проявляют.

СТАНИСЛАВСКАЯ ОБЛАСТЬ.

За отчётный период по области проводились операции по поимке отдельных групп и одиночек нелегалов ОУНовцев.

Задержано бандитов — 36 чел.

Из них: убито — 3 -"-

ранено — 2 -"-.

Арестовано пособников и укрывателей — 5 человек.

Вооружённых ограблений зафиксировано — 3.

Терактов над советским активом сёл произведено — 1, убит — 1 человек.

Проявлений со стороны учтённых ранее бандгрупп не было.

Кроме этого, на территории Станиславской области учтено — 25 человек-нелегалов — члены контрреволюционных организаций, укрывшиеся от арестов: осадники, конфидененты и уголовный элемент.

ДРОГОБЫЧСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Ликвидированы 3 эмигрантские группы ОУНовцев, пытавшиеся совершить вооружённый переход границы в сторону Венгрии.

Арестовано 15 человек нелегалов.

Вооружённых ограблений зафиксировано — 3.

Совершён 1 теракт. Жертв нет было.

При ликвидации эмиграционно настроенных групп потерь не было.

ВОЛЫНСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Ликвидировано 3 ОУНовских бандгрупп с общим количеством участников — 23 человека.

Из них: убито — 6 чел.
ранено — 3 "-.

Помимо этого, 2 человека явились в органы УГБ с повинной. Арестовано укрывателей и пособников — 10 человек. Терактов над советским активом сёл произведено — 8.

При них: убито — 6 чел.
ранено — 3 "-.

Диверсионных актов зарегистрировано — 4 (поджог строения и имущества сельактива).

Наши потери при ликвидации бандгрупп:
Убито работников РКМ — 2 чел.

За отчётный период учтена действующая ОУНовская террористическая бандгруппа ХОДЮКА Степана в составе 4 чел. (справка прилагается)².

Основные бандформирования создавались ОУНовскими организациями.

После проведённых операций и арестов многие участники «ОУН» перешли на нелегальное положение и, скрываясь по своим связям, проводят организационную работу, привлекая к контрреволюционной националистической деятельности новых лиц.

Руководство деятельностью террористических бандгрупп непосредственно возглавляются окружными и районными комендантами «ОУН».

Известно, что из полученных указаний закордонного центра нелегалы участники «ОУН» формируются отдельные вооружённые группы с целью прорыва в Германию.

Отмечено, что в некоторых западных областях Украины ОУНовскими организациями созданы небольшие боевые группы, совершившие уже ряд терактов над активистами сёл, кандидатами в депутаты в местные Советы.

В настоящее время на территории Западных областей Украины учтено бандгруппировок с общим количеством участников — 127 человек.

Из них: ОУНовских — 15 (участников — 70 чел.)
польских — 3 (— 10 "-)
уголовных — 11 (— 47 "-)

(сюда не включены одиночки и группы нелегалов ОУНовцев, формирующихся в ряде областей для ухода закордон).

² Не публикуется.

В целях быстрой и эффективной ликвидации очагов бан- дитско-террористических формирований, а также оставшихся нелеквидированных бандгрупп на территории Западных обла- стей УССР УНКВД выделены оперативные группы из сотрудников УГБ и РК Милиции, которые проводят агентурно-оперативные мероприятия непосредственно в районах нахождения учтённых бандгрупп и формирований.

О дальнейших результатах ликвидации ОУНовских бандфор- мирований и бандгрупп буду докладывать.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Две справки на вновь учтённые действующие бандгруппы за учтённый период³.

НАРКОМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА
СЕРОВ

«7» ноября 1940 г.
г. Киев

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 44, арк. 95–105.
Оригінал. Машинпис.*

№ 14

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР
І. Серова наркомуну НКВС СРСР Л.Берії
про арешти членів ОУН у західних областях УРСР**

[грудень 1940 р.]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПОВОДУ 64795

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. БЕРИЯ Л.П.

В дополнение к нашему №4606/сн от 12.XII. с.г. доношу пред- варительные данные о результатах проводящейся нами операции по изъятию руководящей части ОУНовских организаций в Запад- ных областях УССР.

³ Не публікується.

Всего было намечено нами к изъятию лиц указанного контингента 370 чел.: по гор. Львову — 80 чел., изъято — 60 чел., по Станиславской области — 88 чел., изъято — 68 чел., по Дрогобычской области — 62 чел., изъято — 40 чел., по Волынской области — 40 чел., изъято — 31 чел., по Тернопольской области — 100 чел. — операцию начинают сегодня ночью.

Всего по состоянию на 14 час. 21. XII. с.г. изъято — 199 чел.

В гор. Львове при проведении операции на конспиративной ОУНовской квартире, принадлежащей экспедитору облпотребсоюза ПАВЛУСЕВИЧ, было оказано вооружённое сопротивление.

В результате возникшей перестрелки убит следователь след-части Львовского УНКВД САВИН, тяжело ранен работник 3-го Спецотдела БОРОДЯНСКИЙ и получил среднее ранение работник милиции ХАЛИПА.

В этой же квартире убит родственник содержательницы квар-тиры, личность которого устанавливается. По этому делу произ-водится расследование, о результатах которого сообщим дополни-тельно. По другим областям никаких эксцессов при проведении операции не было.

Во время операции по гор. Львову изъяты планы нападения на тюрьмы, планы дислокации частей РККА и НКВД, выписки из единого генерального плана повстанческого штаба ОУН по гор. Львову, изъято 3 гранаты и несколько пистолетов.

В Волынской области изъято много ОУНовской националис-тической литературы, один польский карабин.

Операция продолжается, о дальнейших результатах операции сообщу дополнительно.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

СЕРОВ

« » декабря 1940 г.

4776/ен.

гор. К и е в

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 25, арк. 254–255.
Оригінал. Машинопис.*

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР І. Серова
наркому НКВС СРСР Л. Берії про операції
з ліквідації підпілля ОУН у західних областях УРСР**

[грудень 1940 р.]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПОВОДУ № 4820

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. БЕРИЯ Л.П.

В дополнение к нашим предыдущим сообщением доношу результаты операции по ликвидации ОУНовского подполья в Западных областях УССР.

Всего по Западным областям УССР арестовано ОУНовцев — 643 чел., в том числе по Львовской области — 371, Станиславской — 68, Дрогобычской — 47, Волынской — 37 и Тарнопольской — 120.

При проведении операции в Тарнопольской области имели место три случая вооружённого сопротивления со стороны ОУНовцев:

1. В селе Носов Подгаецкого района при аресте ОУНовца ПУШКА оперработники при входе в дом подверглись обстрелу, в результате которого был ранен в лицо оперуполномоченный 3 спецотдела УНКВД тов. СВИРИДОВ. Ранение относится к разряду тяжёлых, но жизни не угрожает.

2. В селе Телячье Подгаецкого района при аресте ОУНовца ЛАПШИНСКОГО в группу оперработников была брошена граната «Милса». Граната взорвалась, однако поражения сотрудникам не нанесла.

3. В селе Вербив Бережанского района убит оказавший вооружённое сопротивление при аресте надрайонный руководитель ОУНовской разведки СЕМЧИШИН, разыскиваемый нами.

В том же селе при аресте ОУНовца-боевика НАГОРНОГО жена последнего, выбив рамы из окна, пыталась бежать. После двухкратных предупредительных выстрелов и окриков «стой» НАГОРНАЯ продолжала бежать, в результате чего сделанным по ней выстрелом она была убита.

В числе 120 ОУНовцев арестованных по Тарнопольской области руководящего состава: руководителей окружного провода —

2 чел., уездных руководителей — 2, надрайонных руководителей — 4, районных руководителей — 7, подрайонных руководителей — 3, курьеров и связистов — 7, держателей явочных квартир — 8, боевиков — 2.

При аресте этих лиц изъято 2 револьвера, одна винтовка и 2 гранаты.

О результатах следственной работы с арестованными ОУНовцами сообщим дополнительно.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

И. СЕРОВ

« » декабря 1940 г.

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 25, арк. 276–277.
Оригінал. Машинопис.*

№ 16

**Доповідна записка наркома НКВС УРСР І. Серова
секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про операцію
з ліквідації підпілля ОУН у західних областях УРСР
в ніч на 21 грудня 1940 р.**

[не раніше 21 грудня 1940 р.]

ЦК КП(б)У

тов. ХРУЩЁВУ

В соответствии с ранее намеченными нами мероприятиями по ликвидации ОУНовского подполья в Западных областях Украины, в ночь на 21 декабря с.г. были проведены операции в Львовской, Станиславской, Дрогобычской, Тернопольской и Волынской областях.

В результате этих операций арестовано:

По гор. Л ь в о в у	86 человек
По районам Львовской области	285 - " -
По Станиславской области	68 - " -
По Тернопольской области	53 - " -
По Дрогобычской области	47 - " -
По Волынской области	37 - " -

Итого: 576 человек.

В числе арестованных по Львовской области имеются: руководитель окружной организации ОУН, руководитель городской организации ОУН, руководитель разведки окружной экзекутивы, руководитель диверсионной группы, несколько содержателей явочных квартир, руководитель физкультурного отдела краевой экзекутивы, руководитель молодёжной организации ОУН среди студентов и ряд других руководящих работников организации.

При проведении операции имели место вооружённые сопротивления, в результате которых убито 3 участника ОУН.

Потери с нашей стороны выражаются в следующем:

Убит 1 оперативный сотрудник Львовского УНКВД и 1 сотрудник милиции. Тяжело ранено два оперативных сотрудника Львовского УНКВД.

При арестах изъято: винтовок — 3, револьверов — 11, гранат — 6, множество националистической литературы и документов.

Проводится допрос арестованных, показаниями которых устанавливается ряд других участников организации, операции по изъятию их продолжаются.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

СЕРОВ

« » декабря 1940 года

*ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 25, арк. 274–275.
Оригінал. Машинопис.*

№ 17

**Витяг із постанови пленуму Тернопільського обкому КП(б)У
«Про роботу Збаразького та Гусятинського РК КП(б)У»**

29 грудня 1940 р.

Заслухавши та обговоривши звітні доповіді секретарів Збаразького РК КП(б)У тов. Чернишенко та Гусятинського РК КП(б)У тов. Терещенко, пленум обкому КП(б)У відмічає, що партійні організації районів під час своєї роботи домоглися значних успіхів в справі зміцнення Радянської влади, соціалістичної перебудови економіки, організації нового соціалістичного життя для трудящих, що звільнені від польських панів і капіталістів.

Партійні організації районів провели значну роботу в справі розвитку промисловості, сільського господарства, розвитку народної освіти, української культури національної по формі, соціалістичної по змісту та охорони здоров'я трудящих.

З приходом Радянської влади в західні області України, трудящі селяни Збаражського району одержали 5003 га землі, 262 шт. рогатої худоби, Гусятинського району — 5155 га землі, коней 543 шт. і рогатої худоби 562 шт.

В Гусятинському та Збаражському районах організовані 3 колгоспи, в яких об'єднано 205 бідняцько-середняцьких господарств. Колгоспи домоглися доброго врожаю, забезпечили високу оплату трудодня колгоспникам.

В Збаражському та Гусятинському районах організовано 2 машинно-тракторних станції з кількістю 19 тракторів та різних сільськогосподарських машин, які надають велику допомогу колгоспам та бідняцько-середняцьким господарствам в справі піднесення сільського господарства.

Партійними організаціями проведено значну роботу в галузі розвитку народної освіти. По Збаражському району замість існуючих раніш 39 початкових і середніх шкіл, в яких навчалось 4917 учнів, зараз працює 44, охоплено 5639 учнів.

По Гусятинському району кількість початкових та середніх шкіл збільшилась з 18 до 21, в яких зараз навчається 3838 учнів.

Велику роботу проведено по охороні здоров'я трудящих: по Збаражському району відкрито районну лікарню, поліклініку, 2 сільських амбулаторії, 4 фельдшерсько-акушерських пунктів, дитяча та жіноча консультації. По Гусятинському району не було зовсім медичних закладів, тепер їх організовано 8.

Значну роботу проведено по висуванню із числа робітників, селян бідняків та середняків і трудової інтелігенції на радянську, господарську, кооперативну і другі роботи, товаришів відданих справі партії Леніна-Сталіна.

По Збаражському району висунуто на керівну радянську, кооперативну і другу роботу 228 чол., в тому числі 29 жінок. По Гусятинському району висунуто на господарську, радянську і кооперативну роботи 172 чол.

Пленум обкому КП(б)У відмічає, що партійні організації районів провели велику роботу в період підготовки і проведення виборів до місцевих Рад депутатів трудящих. Внаслідок чого по

Збаражському району забезпечено явку на вибори 99,5 % виборців, голосувало за кандидатів в обласну Раду — 99,6 %, в районну — 99,54 %, в міську — 98,99 % та сільську — 98,91 %.

Поряд з цим, пленум обкому КП(б)У відмічає, що партійні організації Збаражського, Гусятинського районів в своїй практичній роботі мали ряд серйозних недоліків, не приділялось належної уваги в роботі первинних партійних організацій, внаслідок чого внутріпартійна робота поставлена незадовільно.

Великим недоліком у роботі Гусятинського РК КП(б)У є те, що зовсім відсутній контроль за виконанням власних рішень: із 168 питань, які слухалися на райкомі КП(б)У, порядком контролю попередніх рішень слухалося лише одне питання. Засідання РК КП(б)У в більшості проводилося без належної підготовки.

В окремих парторганізаціях збори провадяться нерегулярно. В парторганізації РК КП(б)У від 7.IX.1940 р. по 25.XI.1940 р. не провадилося жодного разу партзборів.

Пленум обкому КП(б)У відмічає, що в Збаражському, Гусятинському та інших районних парторганізаціях вкрай незадовільно поставлена робота по зміцненню партійної і державної дисципліни, недостатньо приділяється увага в підвищенні ідейно-політичного рівня і марксистсько-ленінської свідомості кадрів, внаслідок чого є ряд фактів, коли допускаються грубі порушення рішень партії і уряду.

Окремі керівники в Збаражському та Гусятинському районах порушують революційну законність. Так, наприклад, голова РВК тов. Рець дав розпорядження Курниківській сільраді про обов'язкову посилку підвід по заводу палива для районних організацій та окремих службовців.

Чабаровецька сільрада Гусятинського району в своєму рішенні встановила обов'язкову задачу зерна державі по держзакупках, сільські ради сіл Городницьке, Трибухівка, Ніжборок-Новий¹ своїми рішеннями вилучили ряд будинків для кооперації, які належали окремими громадянам.

Сільська рада Раків-Кут за кражу дітьми голубів штрафувала громадян по 35 крб., в цій же сільраді було проведено обов'язкову задачу м'яса і сала по 5 кг з кожного господарства для сільради.

¹ Так у тексті. Правильна назва сіл — Городниця, Трибухівці, Нижбірок Новий.

В Гусятинському районі, під час проведення податкової² кампанії, мало місце порушення радянських законів. Є цілий ряд фактів, коли райфінвідділ недообкладав окремих купців та куркульських господарств, а окремі середняцькі господарства були обкладені, як куркульські.

Ці факти свідчать про те, що райкоми КП(б)У та райвиконкоми не приділяли належної уваги справі здійснення конкретного керівництва в проведенні в життя рішень партії та уряду.

Парторганізації районів ще недостатньо працюють по організаційно-господарському зміцненню колгоспів, МТС, внаслідок чого в колгоспному будівництві є серйозні недоліки: в колгоспі «17 вересня» Збаражського району незадовільно поставлена організація праці серед колгоспників, відсутній облік трудоднів, за останні 5 місяців кожному колгоспнику не записано трудодні в трудові книжки.

За останній час в колгоспі ім. Сталіна Гусятинського району трудова дисципліна серед колгоспників значно підупала. З 96 працездатних виходять на роботу лише 25–30 чол. Соціалістичне змагання не організовано, не практикується проведення виробничих нарад з колгоспним активом.

Пленум обкому КП(б)У відмічає, що наведені факти помилок і недоліків в роботі по Збаражському та Гусятинському районах мають місце і в інших районах області. [...]

*ДАТО, ф.П-1, оп.1, спр.5, арк.167–169.
Копія. Машинопис.*

² Так у тексті. Правильно — «податкової».